Вступ до ОБ'ЯВЛЕННЯ

На відміну від інших новозавітних книг, Об'явлення є «апокаліпсисом» – книгою, написаною апокаліптичною мовою. За своєю сутністю вона передає своє послання за допомогою символів, образів і знаків («показав», 1:1). Числа, об'єкти, місця, тварини тощо використовуються в загадковому, не буквальному, переносному сенсі. Ці яскраві драматичні образи в основному призначені для візуалізації картини (1:3, 12, 17, 19; 4:1; 5:1, 2, 6, 11; 6:1; та ін.). Як і інші книги Нового Заповіту, Об'явлення було адресовано певній аудиторії в першому столітті (церквам Христовим у Малій Азії, 1:4, 11), які зазнавали жахливих переслідувань з боку римського уряду. Отже, більша частина змісту книги здійснилася близько до часу її написання («має незабаром статися», 1:1; 22:6; «час близький», 1:3; 22:10).

Зміст

1:1 – 11:14 Прославлений Христос дає розраду вірним

Пролог і вітання (1:1–8); початкове видіння (1:9–20); увіщання церквам бути вірними (2 – 3); Бог і Христос панують над всесвітом (4 – 5); шість печаток попереджають про суд (6); захист відкуплених (7); шість сурм попереджають про суд (8 – 9); сувій і два свідки (10:1 – 11:14)

11:15–19 Тематичне твердження і реакція

12:1 – 22:21 Церква долає труднощі та гоніння в цьому житті

сатана є ворогом №1 (12); сатана та його прибічники (13); Бог і Його союзники (14); вірні переможуть (15); суд насувається (16 – 20); Церква в її кінцевому вічному стані (21:1 – 22:5); епілог і заключні зауваження

Головна тема

Історичне тло Книги Об'явлення – переслідування християн з боку римської влади через їхню відмову поклонятися кесарю. Мета книги – заохотити християн протистояти примусу уряду поклонятися імператору. Христос, а не кесар, є Господом. Християни повинні залишатися вірними Христу, навіть якщо за це вони можуть померти (2:10). Так вони можуть «перемогти» (вжито 16 разів). Книга рівномірно поділена на дві частини. Перші 11 розділів представляють центральну фігуру часу і вічності – воскреслого, переможного, могутнього, гідного, прославленого Христа. Решта 11 розділів описують страждання Церкви, яка терпить гноблення та переслідування, хоча суд і покарання вже чекають на її гнобителів. Розбиває книгу на дві рівні частини тематичне твердження: «Царство світу стало *царством* нашого Господа та Його Христа, і Він царюватиме навіки-віків!» (11:15). Іншими словами, людські царства світової історії не можуть повалити єдине справжнє Царство – Церкву. Насправді Церква складається з громадян усіх цих інших царств (Даниїла 7:14). Людські царства виникають і зникають, стаючи порохом давнини. Але Царство Христове ніколи не буде знищене (Даниїла 2:44). Воно переверши і переживе усі інші. «Тому, одержуючи непохитне Царство, маємо благодать, якою служимо до вподоби Богові з побожністю і страхом. Адже наш Бог – це нищівний вогонь» (Євреїв 12:28–29).

Спеціальні розділи

ІСУС ХРИСТОС – УНІКАЛЬНИЙ І ЄДИНИЙ СПАСИТЕЛЬ СВІТУ 6
АНТИХРИСТ 15
МІЛЕНІУМ: ТИСЯЧОЛІТНЄ ЦАРСТВО НА ЗЕМЛІ? 18
ТРИ ВАГОМІ ПРИЧИНИ ВІРИТИ В НЕПОШКОДЖЕНІСТЬ БІБЛІЙНИХ ТЕКСТІВ 21
КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ 27

ОБ’ЯВЛЕННЯ

[1:1] Грецьке слово *апокалінсіс*, що лежить в основі «одкровення», означає розкривати, виявляти або відкривати за допомогою символів і загадкових образів. Числа, об’єкти та місцевості не можна розуміти буквально (наприклад, «666», «Армаґедон» тощо). Зверніть також увагу на слово «показав», яке означає «передав істину через знаки або символи».

Фраза «має незабаром статися» є перекладом двох грецьких слів (*ен таксей*), які означають «швидко», «відразу», «негайно», «незабаром». (Ця сама фраза зустрічається в Дії 12:7, 22:18 і Римлян 16:20. Пор. 1 Тимофія 3:14; 2 Тимофія 4:9; Об’явлення 22:7, 12). Вона повторюється в Об’явлення 22:6 і стосується того факту, що виконання та застосування її змісту стосувалося безпосередньої аудиторії, яка означена у віршах 4, 11 – церкви Христові в Малій Азії в першому столітті. Ті християни терпіли жорстокі гоніння і потребували полегшення. Зміст Об’явлення не стосується майбутнього антихриста, Армаґедона чи тисячолітнього царства на землі.

[1:3] Фраза «час близький» служить ще одним свідченням застосування змісту Об’явлення до перших отримувачів книги, а не до подій, які відбуватимуться через 2000 років після них. Ця фраза повторюється в 22:10.

1:5 аУ NU-тексті – *любить нас і звільнив.*

1:6 аУ NU-тексті та M-тексті – *царством.*

1:8 aNU-текст і M-текст опускають *початок і кінець.*

[1:9] Кожен, хто читав Книгу Об’явлення, останню книгу в Новому Заповіті, стикався з багатьма дивними, майже казковими істотами та подіями. Величезні дракони намагаються проковтнути дітей, звір з кількома головами виходить із моря, ангели кидають на землю золоті чаші, а тварини, тіла яких вкриті очами, голосно прославляють Бога. Зайве говорити, що Книга Об’явлення є унікальною серед інших книг Біблії. Тому при читанні цієї книги природно виникає питання: «Що все це означає?»

Знання двох основних принципів може значно покращити розуміння Книги Об’явлення. Перший принцип полягає в тому, що в цій книзі використовується розлога образна мова. Об’явлення належить до єврейської апокаліптичної літератури, кілька книг якої доступні для вивчення. У Старому Заповіті книги пророків Даниїла, Єзекіїла, Ісаї та Йоіла містять апокаліптичні тексти. Крім них до літературної категорії апокаліптичних творів належать і деякі позабіблійні книги, такі як Книга Еноха, Вознесіння Мойсея та Книга Баруха. Апокаліптична література використовує знаки та символи, щоб завуалювати своє повідомлення від сторонніх читачів. Цей тип літератури належить до періодів часу, коли єврейський народ переживав найбурхливіші часи своєї історії – коли ізраїльтяни зазнавали нападу від ворогів, або ними правили інші могутні держави. Рей Саммерс пояснив це так: «Якщо гнобителі розуміли справжнє значення книги, особиста безпека як її автора, так і читачів опинялася під загрозою. З цієї причини апокаліптичні послання були написані так, щоб і приховати, і відкрити – приховати послання від сторонніх і відкрити його для посвячених»[1].

Апокаліптична мова задіює цілу систему образної мови – зокрема, символи, щоб донести до читачів певні повідомлення. Подібним чином і ми щодня використовуємо образну мову. Припустимо, хтось каже, що одного дня на роботі його бос «злетів з котушок». Якщо уявити собі це буквально, то можна побачити, як людина, яка сидить або стоїть на котушках, раптом

злітає за допомогою пари крил або її зносить вітром. Але справжнє значення цієї фрази полягає в тому, що бос дуже розлютився. Щоб проілюструвати цей принцип далі, припустимо, що хтось сказав, що якась подія відбулася «у нього на очах». У буквальному сенсі ми спостерігали б за тим, як події розгорталися просто на чиїхось очах, але переносне значення просто полягає в тому, що та людина була очевидцем якихось подій. А тепер припустимо, що ми записали такі образні твердження в довгий список і помістили його в капсулу часу. Через 2000 років цивілізація, не знайома з такими твердженнями, відкриває цю капсулу, дістає наш список і читає перелік образних висловлювань. Людина, що «злітає з котушок», так само заплутала б їх, як семиголовий звір з Книги Об'явлення сьогодні сприймається нами. Тому потрібно читати цю книгу, постійно пам'ятаючи, що апокаліптичній літературі була властива розлога система, яка слугувала для передачі соціальних і політичних подій того часу.

Перші розділи Об'явлення містять кілька прикладів, які пояснюють деякі символи. Наприклад, у 1:12–17, ми читаємо про «подібного до Сина Людського», який ходить серед семи золотих світильників і з Його вуст виходить «двосічний гострий меч» – явно страшна і дивна картина. Але коли ми продовжуємо читати, то розуміємо, що це Ісус, а сім світильників – це «сім церков» Азії (1:20). Але що символізує меч? В апокаліптичній літературі меч, що виходить із чиїхось вуст, означав, що та особа прийшла судити якихось людей. Павло пояснив, що меч Духа є Словом Божим (Ефесян 6:17). Також у Посланні до євреїв читаємо, що «Слово Боже – живе й діяльне, гостріше від усякого двосічного меча» (4:12). Крім того, Ісус сказав, що Його слова будуть судити всіх людей в останні дні (Івана 12:48). Меч, що виходить із вуст Ісуса в Об'явлення 1, – це Боже Слово, за допомогою якого Ісус судив церкви. Зібравши всю картину докупи, ми бачимо, як Ісус ходить між церквами Азії, вирізаючи ракові пухлини гріха Словом Божим. Побіжне прочитання книги покаже, що роги часто символізують царів, числа представляють силу, слабкість, досконалість або недосконалість, а звірі представляють нечестиві народи чи держави.

Але не треба думати, що кожен символ в Книзі Об'явлення або його точне значення легко зрозуміти. Багато образних картин в останніх частинах книги не такі зрозумілі, як того хотілося б. Тому потрібно також пам'ятати другий принцип, необхідний для правильного розуміння Книги Об'явлення: **ніщо в цій книзі не буде суперечити іншим книгам Біблії**. Наприклад, на основі Об'явлення 20:1–11 багато релігійних людей припустили, що Христос повернеться на землю і царюватиме зі Своїми святими тисячу років. По-перше, за принципом образної мови, 1000-річний період означає щось інше, ніж буквальну тисячу років. По-друге, в 2 Петра 3:10–13 чітко зазначено, що «земля та діла, що на ній, згорять». Як написано в 1 Солунян 4:13–17, християни будуть підхоплені на хмари, щоб зустріти Христа в повітрі. Ніде в Новому Заповіті не сказано і не мається на увазі, що Ісус коли-небудь знову ступить на цю землю. Тож, щоб підлаштувати образну мову Об'явлення 20 під цю теорію, потрібно суперечити чітким і зрозумілим уривкам, які можна знайти в інших частинах Нового Заповіту. Книга Об'явлення ставить багато перешкод перед тими, хто вивчає Біблію. Однак використання цих двох принципів може допомогти будь-кому краще зрозуміти послання, яке Бог вклав у цю книгу.

[1:9] Цей вірш є додатковим доказом того, що Об'явлення не стосується якогось майбутнього тисячолітнього царства на землі, оскільки Іван уже був у цьому царстві на той час, як і первісні отримувачі цієї книги. Дивіться стор. 18.

1:11 aNU-текст і M-текст опускають *Я є Альфа й Омега, перший і останній; і.*
1:20 aNU-текст і M-текст опускають *які ти бачив.*

[2:10] З усіх знань у світі для людини найважливіше за все знати, що вона спасенна люблячим Творцем і Спасителем (1 Івана 5:13) і належить до викупленого кров'ю Тіла Христа, яке Ісус одного дня візьме з Собою додому (1 Солунян 4:13 – 5:11). Хоча гріх відділяє людину від Бога (Ісаї 59:1–2), але знаючи, що Ісус заплатив борг за гріх (Дії 20:28), що людина отримала дар спасіння і що жодні зовнішні сили, навіть сам сатана, не можуть відлучити християнина від

любові Бога (Римлян 8:35–39), християни повинні бути найщасливішими людьми на землі. Ніхто не може змусити спасенну людину залишити духовну безпеку, яку вона знайшла в Ісусі Христі (Івана 10:28). Жодна сила не може забрати у християнина дар спасіння або змусити його жити в гріху. Ніхто не може відлучити послідовника Христа від любові Христа!

Але не слід плутати любов Христа (1 Івана 4:8), силу Його крові, яка очищає душу (1 Петра 1:18–19), або обіцянку духовної безпеки (Римлян 8:35–39) з дозволом проявляти непокору Наставнику без понесення вічних наслідків (Римлян 6:1). Хоча багато хто прийняв доктрину «одного разу спасенний, завжди спасенний» (тобто, що християнин ніколи не може впасти в Божу немилість), Святе Письмо неодноразово спростовує таке твердження.

У Нагірній проповіді Ісус сказав: «Бо коли ви прощаєте людям їхні переступи, простить і вам ваш Небесний Отець; якщо ж не прощаєте людям [їхніх переступів], то й ваш Отець не простить вам ваших переступів» (Матвія 6:14–15). Що станеться з прощеним християнином, який не буде прощати? Бог не простить його гріхи. Що сталося зі слугою, якому простили величезний борг, але який потім не зміг простити невеликий борг іншому? «Його пан, розгнівавшись, передав його катам» (Матвія 18:34). «Так і Мій Отець Небесний чинитиме з вами, – сказав Ісус, – якщо не простите від вашого серця кожний братові своєму [його переступів]» (18:35). Коли хтось стає християнином, Бог прощає йому його борг. Однак якщо він закам'янить своє серце і перестане прощати, Бог «передасть його катам» (Матвія 18:34; 25:31–46).

Біблія ніде не навчає, що християни, які, наприклад, залишили свою першу любов або стали ледь теплими, все ще мають належні стосунки з Богом. Ісус ніколи не казав, що лицеміри все ще вважаються спасенними. **Християнам** в Ефесі, **які залишили свою першу любов** Ісус сказав: «Тому згадай, звідки ти **впав**, **покайся** і роби попередні діла; коли ж ні, то прийду до тебе [незабаром] і зрушу твого світильника з його місця, **якщо не покаєшся**» (Об'явлення 2:5). Християни, які стають «ледь теплими», не можуть залишатися в такому стані й сподіватися отримати «вінець праведних» у Судний день. «Ледь теплі» християни повинні «покаятися» або, як сказав Ісус, «Я виплюну тебе з Своїх уст» (Об'явлення 3:19, 15–16, переклад І. Огієнка). На відміну від недосконалих, але спасенних християн, які прагнуть «ходити у світлі» (1 Івана 1:5–10), непокірні християни, які живуть у гріху й не каються, є заблудлими і повинні покаятися, щоб знову почати ходити у світлі. Християни не мають сподіватися успадкувати небеса, якщо не залишаться вірними Христу. Ісус навчав: «Будь вірний аж до смерті, і Я дам тобі вінець життя» (Об'явлення 2:10).

Християни повинні радіти, що ніхто не може силою забрати в них дар спасіння. Але вони можуть самі втратити власне спасіння («відпасти від благодаті», Галатів 5:4), свідомо переставши коритися своєму Учителю, Ісусу Христу. Християни можуть самі вибрати ходити в темряві (перестати прощати, стати немилосердними, ледь теплими тощо) і таким чином втратити своє вічне життя з Богом, у Якому «немає жодної темряви» (1 Івана 1:5). Або християни можуть вибрати «ходити у світлі, як Сам Він є у світлі» і назавжди залишатися спасенними, маючи кров Ісуса Христа, яка постійно очищатиме всі їхні гріхи (1 Івана 1:7–9).

2:15 aУ NU-тексті та M-тексті – *так само* замість *яке Я ненавиджу*.

2:20 aУ NU-тексті та M-тексті – *Я маю проти тебе, що ти терпиш.*

bВ M-тексті – *свою жінку Єзабель.*

cВ NU-тексті та M-тексті – *і навчає, і спокушає*.

2:21 aВ NU-тексті та M-тексті – *час покаятися, і вона не бажає покаятися в своїй розпусті*.

2:22 aВ NU-тексті та M-тексті – *її.*

2:24 aNU-текст і M-текст опускають *та.*

2:27 aПсалом 2:9

3:7 aІсаї 22:22

3:8 aВ NU-тексті та M-тексті – *і ніхто не може зачинити.*

3:16 aВ NU-тексті та M-тексті – *ні гарячий, ні холодний.*

[3:20] Деякі люди навчають, що в Біблії сказано: «Христос стоїть під дверима вашого серця, і вам потрібно лише запросити Його увійти у своє серце, щоб отримати прощення гріхів і стати християнами». Безсумнівно, деяких людей вразить те, що в Біблії нічого такого просто не сказано. Просто цей вірш зазвичай використовують на підтримку цієї ідеї. Але подивіться, чого він насправді навчає. Другий і третій розділи Об'явлення містять сім конкретних послань, адресованих семи церквам Христовим у Малій Азії першого століття. Отже, перш за все ми повинні визнати, що Об'явлення 3:20 адресовано християнам, а не нехристиянам, які прагнуть навернутися до Христа.

По-друге, цей вірш міститься серед зауважень Христа до церкви в Лаодикії. Ісус ясно дав зрозуміти, що церква опинилася у загиблому стані. Члени церкви не були прийнятними для Бога, оскільки стали «ледь теплими» (3:16). Вони стали неспасенними, оскільки їхній духовний стан був «нужденний, і мізерний, і вбогий» (3:17). Таким чином, у дуже реальному сенсі Ісус покинув їх, усунувши Свою присутність з їхнього середовища. І тепер Він був ззовні, дивлячись усередину. Він усе ще хотів бути серед них, але рішення було за ними. Вони мали розпізнати Його відсутність, почути, як Він стукає, щоб увійти, і відчинити двері – все це образна мова, яка вказує на їхню потребу покаятися (3:19). Їм потрібно було повернутися до слухняного способу життя, щоб і надалі мати Божу прихильність (Івана 14:21, 23).

Зауважте, що 3:20 жодним чином не підтверджує ідею про те, що нехристияни повинні просто «відчинити двері свого серця» і «запросити Ісуса увійти» та бути певними, що в той момент, коли вони подумки або вголос вимовлять це, Ісус увійде в їхнє серце, і вони одночасно отримають прощення всіх своїх минулих гріхів і стануть християнами. Натомість контекст показує, що Ісус прагнув повернутися до відступницької церкви.

Чи навчає Біблія, що Христос приходить у серце людини? Так, але це відбувається не так, як пропонує релігійний світ. Наприклад, у Посланні до ефесян 3:17 сказано, що Христос через віру оселяється в серці людини, але віру можна здобути, лише почувши біблійну істину (Римлян 10:17). Коли людина дотримується біблійної істини, вона «спасається вірою» (Євреїв 5:9; Якова 2:22; 1 Петра 1:22). Отже, Христос входить у наше життя, коли ми «приступаємо зі щирим серцем, у повноті віри, очистивши серця від недоброго сумління [покаяння], обмивши тіла чистою водою [хрещення]» (Євреїв 10:22)[2]. Дивіться також Спеціальний розділ на стор. 16 коментарів до Івана.

4:3 аМ-текст опускає *Той, Хто сидів* (таким чином подальший опис стосується престолу, а не Бога).

4:4 аВ NU-тексті та М-тексті – *одяг, з вінцями.*

4:5 аВ NU-тексті та М-тексті – *голоси, і громи.*

4:8 аВ М-тексті *святий* повторюється дев'ять разів.

ІСУС ХРИСТОС – УНІКАЛЬНИЙ І ЄДИНИЙ СПАСИТЕЛЬ СВІТУ

Як стверджують ті, хто не вірить в Ісуса Христа, Його історія просто скопійована з інших давніх історій про богів і героїв інших релігій. Вони заявляють, що історія Ісуса не є унікальною, а просто містить уривки з різних історій про «спасителів», які нібито також були народжені від незайманих матерів, могли творити чудеса, були розп'яті, щоб врятувати людство, і воскресли після смерті. То чи Ісус і справді є унікальним Сином Божим, чи Його історія була просто однією з багатьох інших історій про героїв минулого, які заявляли про свою унікальність і спроможність спасти людей, але насправді не були такими? Представлені далі докази доведуть, що Ісус Христос є не просто одним із багатьох вигаданих спасителів, а натомість істинним і єдиним унікальним Спасителем людства.

ХТО ЦІ ІНШІ «СПАСИТЕЛІ»?

Історія рясніє прикладами тих, чиє життя – реальне чи вигадане – має спільні риси з добре задокументованим життям Ісуса з Назарета. Взяти хоча б Діоніса, загальновідомого міфічного бога. Згідно з історією його народження, він був нащадком Зевса, безсмертного вождя грецьких богів, від смертної жінки на ім'я Семела, дочки Кадма, царя Фів. Оповідається, що Діоніс зійшов у підземний світ і переміг смерть, зрештою повернувши свою померлу матір назад у світ живих. Також і він сам помер і воскрес. Його послідовники називали його Лісіос або Викупитель, а виноградний сік зазвичай використовувався як символ його крові. Культ Діоніса дійшов до Риму в 496 році до нашої ери, але існував задовго до цього.

Проте Діоніс навряд чи єдиний персонаж з минулого, чиє життя схоже на життя Ісуса. Вважається, що єгипетський бог Осіріс помер і повернувся до життя. Прометей – ще один легендарний міфічний бог, який нібито пережив смерть, подібну до смерті Христа. Його історія почала поширюватися близько 547 року до нашої ери. Або можна взяти Крішну, стародавнього індуїстського бога, доля якого, як стверджується, була схожа з долею Христа. Крім того, у 550 році до нашої ери Конфуцій сказав: «Не роби іншому того, чого не бажав би собі». Христос виголосив майже ідентичне твердження приблизно через 600 років після Конфуція, сказавши: «Як хочете, щоби чинили вам люди, – чиніть [і ви] їм так само» (Луки 6:31). Також і між історіями про Будду та Ісуса існують схожі моменти.

Деякі критики Біблії вважають, що досить просто навести десятки подібних історій. Критики Христа неодноразово використовували такі подібності у спробах підтвердити свою думку про те, що Ісус із Назарета не є ані унікальним, ані достойним особистим спасителем. Хоча жодна з цих історичних або міфологічних паралелей не є точною, вони і справді достатньо схожі, щоб спонукати тих, хто вірить, що Ісус Христос є унікальним Сином Бога, провести необхідні дослідження.

Звичайно, хоча сучасні скептики і використовують такий аргумент, не вони його вигадали. Історія свідчить про те, що майже дві тисячі років тому ранні християнські апологети активно протистояли такому самому аргументу. Наприклад, Августин з Гіпону (354–426 роки н.е.) зазначив у своїй «Християнській доктрині»: «Читачі й шанувальники Платона наважилися брехливо стверджувати, що наш Господь Ісус Христос узяв усі ті Свої вислови, якими вони змушені захоплюватися і хвалити, з книг Платона, тому що (вони наполягали) не можна заперечувати, що Платон жив задовго до приходу нашого Господа»[3].

Августин спростував цей аргумент, припустивши, що Платон сам міг читати писання пророка Єремії, а потім зручно використати їх у власних творах. Однак зрозуміле головне: ще в 400 році нашої ери скептики та вороги хреста активно звинувачували в імовірному плагіаті як Христа, так і Його послідовників. Подальше дослідження історії християнської апологетики виявляє дещо ще цікавіше. Перші апологети не лише визнавали разючу схожість історії та вчення Ісуса зі стародавніми міфічними оповіданнями, але навіть підкреслювали цю подібність, намагаючись змусити язичників краще зрозуміти Ісуса та Його місію. Юстин Мученик (100–165 роки н.е.) у своїй «Першій апології» виклав аргумент, який мав на меті поставити Христа принаймні на рівні з богами більш ранніх міфів:

> І якщо ми стверджуємо, що Слово Боже народилося від Бога в особливий, відмінний від звичайного, спосіб, нехай це, як сказано вище, не буде чимось надзвичайним для тих із вас, хто каже, що Меркурій є ангельським словом Бога. Але якщо хтось заперечує, що Його розп'яли, то в цьому Він також зрівнявся з відомими вам синами Юпітера… І якщо ми навіть стверджуємо, що Він народився від діви, прийміть це, як ви приймаєте це щодо Персея. А коли ми говоримо, що Він зціляв кульгавих, паралізованих і сліпонароджених, ми, схоже, говоримо те, що дуже схоже на вчинки, які, як кажуть, робив Ескулап[4].

Тертуліан (бл. 160–220 років н.е.) зауважив, що історія Ромула, ще одного персонажа давньогрецької міфології, якого бачили після його смерті, була подібна до історії Христа, Якого бачили після Його смерті. Проте Тертуліан далі зазначив, що розповіді про Христа були набагато більш достовірними, оскільки вони були задокументовані історичними доказами[5].

У той час як стародавні язичники, як і сучасні скептики, сприймали такі подібності як засоби боротьби проти оригінальності та унікальності Христа, твори таких людей, як Августин, Юстин Мученик, Тертуліан та інші документують той факт, що ранні християни могли бачити очевидні – і навіть бажані – подібності між історією Ісуса та розповідями про міфічних язичницьких богів. Крім того, деякі з тих ранніх християн навіть використовували їх, щоб відстояти унікальність Ісуса як Сина Божого. Звісно, стратегія апологетів була подвійною: 1) люди минулого шукали унікального бога-спасителя і, не знайшовши його, самі винайшли його й наділили його певними відмінними характеристиками; і 2) той Спаситель, який, хоча й був наділений унікальними рисами їхнього власного слабкого творіння в минулому, насправді прийшов!

Християни повинні визнати як незаперечний факт – підтверджений міфологією, історією та навіть ранньохристиянськими апологетами, – що згідно зі стародавніми документами, історія Христа не є першою історією про чудесно народженого, убитого, воскреслого, чудотворного бога-спасителя, який нібито помер за гріхи людства з коли-небудь розказаних. Ці документи також показують, що багато елементів учення Христа можна знайти в джерелах, які були відомі ще за сотні й навіть тисячі років до народження Ісуса. Ранні апологети визнавали ці факти, тому що вони були і залишаються цілком незаперечними. Тоді як у світлі таких фактів можна стверджувати, що Ісус Христос є унікальним, істинним Сином Божим, коли історії, подібні до Його, були поширені за десятиліття чи навіть тисячоліття до Його приходу у світ?

ЛЮДСЬКІ РЕЛІГІЙНІ ЗДІБНОСТІ ТА «ПОДІБНОСТІ СПАСИТЕЛЯ»

Справа в тому, що впродовж людської історії багато історій так чи інакше нагадували історію Ісуса з Назарета. І чому це має нас дивувати? Після того як Адам і Єва скуштували плід дерева пізнання добра і зла, людина гостро усвідомила присутність і наслідки гріха. З часів Каїна та Авеля Бог встановив жертви та конкретні правила їх принесення. З того часу всі люди мали принаймні певне уявлення – яким би незначним або помилковим воно не було, – що їм потрібно «щось зробити», щоб знову виправдатися перед своїм Творцем. Одним із способів зробити це було винайти «заступника» – когось, хто міг би зайняти їхнє місце – як втілення безгрішної досконалості, щоб представляти їхню «справу» перед Праведним Суддею всієї землі (пор. Буття 18:25).

Крім того, можна стверджувати, що зазначені вище подібності, як і багато інших, подібних до них, є лише подібностями, а не точними паралелями. Крім того, можна стверджувати, що історія Ісуса, навіть якщо вона і здається схожою на деякі інші, не зовсім та сама і насправді суттєво відрізняється від них у багатьох важливих аспектах. Наприклад, Конфуцій висловив

постулат «золотого правила» в негативній формі («**Не** роби іншим…»), тоді як Ісус висловив його в позитивній формі («Чиніть їм…»). Вважається, що мати Діоніса Персефона мала статеві стосунки із Зевсом, тоді як Марія була незайманою. Ця лінія міркувань має свої достоїнства, тому що жодна зі стародавніх історій дійсно не звучить так само, як історія Христа.

Уважніший розгляд єгипетської легенди про Осіріса є добрим прикладом багатьох важливих відмінностей між розповіддю про Ісуса та іншими історіями. За легендою, Осіріса вбив його злий брат Сет, розірвав його тіло на чотирнадцять частин і розкидав їх по всьому Єгипту. Ісіда, богиня-дружина Осіріса, зібрала ці шматки і поховала їх, таким чином давши життя Осірісу в підземному світі. Потім вона за допомогою магії оживила Осіріса та зачала від нього дитину (Гора). Породивши Гора, Осіріс залишився в підземному світі, насправді ніколи не воскресаючи з мертвих[6]. Ця легенда, взята в цілому, майже не надає реальних паралелей з історією Ісуса. Крім того, коли всі історії про персонажів, які нібито нагадують Христа, розповідаються повністю, стає очевидним, що кожна з них містить лише кілька характеристик, які хоч трохи нагадують ті, що містяться в історії життя Ісуса. До того ж багато ймовірних паралелей засновані на слабкій документальній базі та можуть бути навіть сфабрикованими, доданими до цих історій вже після життя Христа.

Проте є деякі спільні аспекти, які пронизують багато різноманітних легенд: надлюдський герой творить чудеса, його вбивають, щоб врятувати людство, і повертають до життя в тій чи іншій формі, тим самим перемагаючи смерть. Хоча дрібні деталі досить різні, загальна схожість досить очевидна і потребує пояснення. Християнам недостатньо стверджувати, що історія про Ісуса не походить з однієї (або кількох) із сотень стародавніх історій, просто кажучи, що найдрібніші деталі Його життя відрізняються від інших. Ми повинні надати більш ґрунтовний аргумент, ніж цей.

Одним із аспектів цієї відповіді є той факт, що людству притаманний цілком реальний релігійний інстинкт. Говорячи про Бога, автор Книги Екклезіаста зауважив: «Усе Він прегарним зробив свого часу, і вічність поклав їм у серце» (3:11, переклад І. Огієнка). Павло сказав, що людство завжди могло розуміти Божу «вічну силу і божественність» (Римлян 1:20). Бог оселив людину на землі не для того, щоб покинути її. Натомість,

> Створив Він з одного весь людський рід, щоби жив по всій поверхні землі, визначивши заздалегідь окреслені пори та межі їхнього проживання, щоб **шукали** Бога: може, відчують Його і знайдуть, бо ж недалеко Він від кожного з нас. У Ньому ми живемо, рухаємося та існуємо, як деякі з ваших **поетів** казали: Адже і ми з Його роду! (Дії 17:26–28)

Бог і справді «поклав вічність» у серця людей і дав їм універсальний інстинкт, який має спонукати їх шукати Його. Навіть невіруючі, на підставі історичних і наукових доказів були змушені неохоче визнати, що людству притаманний релігійний інстинкт. У книзі «Невірні та єретики: антологія агностика» наведена цитата одного відомого скептика: «Релігія живе не завдяки силі та догмам, а тому, що вона вкорінена в природі людини. Якщо взяти метафору з металургії, то можна сказати, що форми розбивають і відтворюють знову і знову, але розплавлена руда залишається в ковші людства. Настільки глибокий і постійний вплив навряд чи скоро зникне...[7] Інший відомий невіруючий написав: «Схильність до релігійних переконань є найскладнішою і найпотужнішою силою в людському розумі і, цілком імовірно, невикорінною частиною людської природи»[8]. Він також сказав, що «скептики продовжують плекати віру в те, що наука і прогрес витіснять собою релігію, яку вони вважають не більш ніж тканиною ілюзій», але ідея про те, що збільшення знань і технологій позбавлять людство його релігійної природи «ніколи не здавалася такою марною як сьогодні»[9].

ІДЕАЛЬНА ЖЕРТВА

Як же тоді інстинкт поклонятися Богу призвів до вигадування численних історій про народженого дівою бога-спасителя, який помирає як жертва за гріхи людства? По-перше, все почалося з ідеї жертви. З того моменту, як Адам і Єва були вигнані з Едемського саду, людина гостро усвідомила, що вона – грішна істота, яка потребує спокути. Люди також розуміли, що для звільнення від гріха потрібна якась спокутна жертва. Автор Послання до євреїв зазначив, що «Вірою Авель приніс Богові кращу, ніж Каїн, жертву» (11:4). Біблеїст Р.К. Тренч прокоментував:

> Народи, які не могли навчитися цього один в одного, найрізноманітніші за своєю культурою, від найвищих до найнижчих за рівнем розвитку, різні у всьому, однак погодилися в цьому одному, а саме в пропонуванні того, що має життя, Богові, – або, де ідея єдиного Бога була втрачена, – «багатьом богам» язичництва; і суттєвою рисою цього приношення в кожному випадку є життя, яке віддає жертва[10].

Охочі оскаржити оцінку Тренча можуть переглянути будь-яку книгу зі світової історії чи світових релігій і переконатися, що він правий. Авель приніс перших тварин зі своєї отари, і з того дня людство почало приносити живі жертви божеству в надії відвернути його гнів і отримати прощення гріха. Насправді, людство приносило живих істот у жертву божеству з самого початку своєї історії. Але які саме жертви, на думку людства, мали силу прощати гріхи? Загальним правилом спокутної цінності жертви було: чим дорожча і досконаліша жертва, тим більше гріхів вона прощає.

Започаткувавши ритуальні жертвоприношення тварин рід час релігійних церемоній Свого обраного народу, Бог встановив суворі правила. Він повелів юдеям: «…прийняті від вас *будуть* безвадні самці з великої худоби, з овець чи з кіз. Вони не принесуть нічого, що матиме в собі *якусь* ваду, бо воно не буде прийняте від вас» (Левіт 22:19–20). Господь завжди вимагав пролиття крові для відпущення гріхів. Послання до євреїв 9:22 повторює цю тезу: «…все за Законом очищається кров'ю, і без пролиття крові немає прощення». Це зовсім не дивно, оскільки «душа тіла – вона в крові, – тож Я дав її вам, щоб на жертовнику звершувати викуплення за ваші душі. Бо його кров – це викуплення за душу» (Левіт 17:11).

Люди минулих віків дуже добре знали Божі заповіді щодо спокути кров'ю. Вона почалася з Каїна і Авеля та була знову підтверджена Ноєм (Буття 9:1–6), регулювалася старозавітним законом і була остаточно досягнута Христом. Коли Бог встановив закон Мойсея, Він не запровадив жертвопринесення тварин як нововведення, якого ізраїльтяни ніколи раніше не бачили. Натомість Він показав їм правильний спосіб принесення в жертву таких тварин до того часу, коли викупна жертва Його Сина припинить потребу в будь-якій подальшій спокуті кров'ю через жертвопринесення тварин. Показуючи їм правильний шлях, Бог запровадив суворі заходи, щоб ізраїльтяни не ухилилися від схвалених Ним жертв до принесення в жертву своїх власних невинних дітей, як це робили язичники навколо них. Бог сказав Ізраїлю: «Не давай своїх дітей на служіння Молохові. І не опоганиш імені твого Бога. Я – Господь!» (Левіт 18:21). Бог доклав чимало зусиль, щоб застерегти ізраїльтян від принесення своїх дітей у жертву, оскільки було добре відомо, що народи навколо них практикували таке дітовбивство. Виникає запитання: «Що в цьому світі може переконати матір чи батька віддати своїх дітей у жертву богу?» Давайте дослідимо це питання далі.

Найдорожчим надбанням матері чи батька був би їхній первісток. Однак ця дитина була б не лише дорогоцінною, але й безгрішною. Жертвувати чимось меншим, ніж бездоганним і чистим, применшило б невід'ємну цінність жертви. Таким чином, багато хто вважав, що безгрішна і чиста жертва такого роду могла очистити гріхи батьків (або, якщо на те пішло, гріхи цілого села!). Тому навколо жертвопринесення дітей виникли потворні, збочені релігії, і однією з сумнозвісних із них була релігія Молоха (див. 2 Царів 23:10).

Але в той самий час, хоча жертвоприношення немовлят і відповідало аспекту безгрішності досконалої жертви, воно було недостатнім в інших аспектах. Наприклад, «звичайне» немовля, яке народилося від батьків-селян було не найдорожчою жертвою; а от дитина царя була б набагато кращою. Але принесення царської дитини все ще не було б ідеальною жертвою, оскільки ця дитина пішла б не з власної волі. Тому добровільна жертва царської крові була б найближчою до ідеальної жертви. Єдиною проблемою такої концепції був той факт, що життя жодного царя ніколи не було досконалим. Отже, стає зрозуміло, чому навіть язичницький світ вимагав жертви, яка була б безгрішною, царською і вищою за інших людей.

Коли ми зрозуміємо необхідність смерті бога-спасителя, неважко зрозуміти, чому людство хотіло (і потребувало), щоб він переміг смерть. Автор Послання до євреїв зазначив саме цей момент, коли написав, що Христос приніс Себе в жертву, щоб «визволити тих, які через страх смерті все життя утримувалися в рабстві» (2:15). У людини смерть викликає більше страху, ніж, можливо, будь-що інше у світі. Саме з цієї причини греки вигадали Геракла – напівлюдину і напівбога – щоб він підкорив підземний світ, а єгиптяни вигадали Осіріса. Безумовно, бог-спаситель, який добровільно приніс себе в жертву за все людство, міг перемогти страшного ворога людства – смерть. Отже, ідея жертовного бога-спасителя, який переможно долає смерть своїм воскресінням, легко прийшла в голову людям, які знали, що потребують прощення, і відчайдушно хотіли продовжувати жити після смерті.

Тож, цілком зрозуміло, що впродовж тисяч років серед різних племен і релігій, віддалених одні від одних тисячами географічних миль, виникли власні версії того, яким, на їхню думку, мав бути воскреслий бог-спаситель і як він мав чинити. Одні казали, що його розірвали на чотирнадцять частин і розсіяли по всій землі Єгипту (Осіріс). Інші казали, що він виглядатиме як людина, але матиме надлюдську фізичну силу та спуститься в підземний світ, щоб перемогти Аїда (Геракл). Але одне можна сказати напевно: оповіді про героя, який врятував людство, були на вустах майже кожного оповідача. Тренч правильно зазначив: «Жоден вдумливий дослідник минулих літописів людства не може не визнати, що впродовж усієї його історії жила надія на порятунок від зла, яке його гнітить; і мало хто стане заперечувати, що ця надія постійно асоціювалася з якоюсь однією людиною»[11]. Як тоді можна стверджувати, що єдиним спасителем, на якого чекало все людство, був і є Ісус?

Інший аспект цього універсального пошуку спасителя випливає з того факту, що від початку людського існування Бог пророкував прихід єдиного, істинного Спасителя та детально описував аспекти Його життя. У Євангелії від Луки ми читаємо, що Бог «заповідав устами святих Своїх **відвічних** пророків» (1:70). Ми читаємо одне з найперших пророцтв (якщо не найперше) в Буття 3:15 про Спасителя, який розтрощить голову сатани. Тож цілком зрозуміло, що якщо Бог пророкував про прихід Месії ще від початку людської історії, тоді всі народи, що походили від Адама та Єви, розуміли б частини життя Спасителя, навіть якщо їхня власна грішна уява часто неправильно тлумачила б цю історію так чи інакше.

ІСУС ХРИСТОС – УНІКАЛЬНА ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ

Ісус є єдиною історичною Особою, яка відповідає критеріям, необхідним для виправдання, освячення та викуплення людства – і цей важливий факт не можна ігнорувати. Розповіді про Ісуса з Назарета не могли бути вигадані жодним людським розумом. Люди бачили Його на власні очі й чули на власні вуха. Він ходив і розмовляв, жив і любив на вулицях реальних міст і в будинках реальних людей. Його життя – єдине з будь-яких «богів-спасителів» може бути (і було) ретельно задокументовано. Історія Ісуса Христа не займає своє місце серед інших історій грецької міфології чи стародавніх релігійних легенд. Але як же скептикам цього хочеться! Дійсно, вони були б раді можливості поставити історію Ісуса на один рівень з історіями про інших легендарних богів-спасителів, тому що тоді паралельні історії легко можна було б віднести до міфів через те, що їх неможливо перевірити історично[12].

Якби невірні змогли вигадати історію, скажімо, про солом’яного чоловічка, яка не пройшла б перевірку на історичну достовірність (як, наприклад, язичницькі легенди та міфи), і якби вони змогли віднести історію Ісуса до тієї ж категорії, що й вигадана ними історія, тоді ці обидві історії могли б впасти разом. Однак історія Ісуса з Назарета відмовляється «падати». Історії про інших богів-спасителів визнаються – навіть тими, хто їх вигадав – просто байками (самі греки розуміли, що вигадані ними історії – це просто неправдиві легенди, які неможливо перевірити). Але історія Ісуса вимагає свого законного місця в анналах історії людства. Осіріс, Крішна, Геркулес, Діоніс та інші міфологічні боги-спасителі повертаються в тіні вигадки, якщо порівнювати їх із задокументованим життям Ісуса з Назарета. Якщо скептики хочуть поставити

під сумнів унікальність Ісуса, порівнюючи Його з іншими нібито богами-спасителями, їм спочатку треба надати докази того, що хоч **один** із цих богів-спасителів і справді ходив по землі, жив серед людей і впливав на їхнє життя як своїм безгрішним існуванням, так і незрівнянним вченням. Людство завжди бажало мати справжнього бога-спасителя; але чи може будь-який із вигаданих богів-спасителів похвалитися своїм історичним існуванням, як Христос? Ні в якому разі.

ІСУС ХРИСТОС – УНІКАЛЬНИЙ БЕЗГРІШНИЙ СПАСИТЕЛЬ

Крім того, лише Ісус є абсолютно безгрішним. Він жив за тими ж моральними правилами, які керують усіма людьми, але Він не зробив жодної помилки. Автор Послання до євреїв написав, що ми «маємо не *Такого* Первосвященика, Який не може співчувати нашим слабкостям, але Який подібно *до нас був* випробуваний у всьому, за винятком гріха» (4:15; також 1 Петра 2:21–22).

Перегляньте історії про інших богів-спасителів і подивіться, чи дотримувались вони тих самих правил, що й люди. Подивіться, чи вони пізнали людську природу і постраждали несправедливо, при цьому ніколи не згрішивши ні словом, ні серцем. Спробуйте знайти такого спасителя, як Христос, який прожив 30 з лишком років і не зробив жодного ганебного вчинку. Гайслер так підсумував це: «Усі люди грішні; Бог знає це, і ми теж. Якщо людина живе бездоганним життям і правдиво заявляє про себе, що вона є втіленим Богом, ми повинні сприймати її заяву серйозно»[13]. А Ісус «правдиво заявляв про Себе, що Він є втіленим Богом».

У зв'язку з цим необхідно враховувати ще один важливий момент. Кому краще заперечувати факт досконалості Ісуса як не тим, хто проводив із Ним найбільше часу? У прислів'ї «фамільярність породжує презирство» є частка правди. Напевно, Його найближчі друзі помітили б якийсь невеликий недолік. Проте, коментарі Його найближчих послідовників свідчать про те, що навіть вони вихваляли Його як єдину безгрішну людину. Апостол Петро, якому Ісус одного разу публічно докорив, все ж назвав Його «непорочним і чистим Агнцем» (1 Петра 1:19). Далі в тому ж посланні Петро зазначив, що Ісус «не вчинив гріха, і не знайдено підступу в устах Його» (2:22). Насправді, Христос навіть закликав кожного охочого спробувати викрити Його в гріху, сказавши: «Хто з вас оскаржить Мене за гріх?» (Івана 8:46). Ніхто з тих, хто жив у Його часи, не міг викрити Господа в гріху; і ніхто не може зробити це сьогодні.

Однак, якщо почати досліджувати життя інших нібито богів-спасителів, незабаром стає очевидним, що ці «герої» вчиняли блуд із людьми, дозволяли спалахувати своєму гріховному гніву і лютували від відвертих ревнощів. Кожен так званий спаситель людства, за винятком Ісуса, мав свою «Ахіллесову п'яту». Якщо й існував будь-який «спаситель» (окрім Ісуса), який не мав порока чи гріха, його життя явно не можна задокументувати історично. А якщо існування будь-якого бога-спасителя, окрім Ісуса, і може бути історично задокументоване, можна легко довести, що його життя було обтяжене гріхом.

ІСУС ХРИСТОС – УНІКАЛЬНИЙ СВОЇМ УЧЕННЯМ

Не лише конкретні подробиці життя Христа наразилися на звинувачення в плагіаті, але Його вчення також піддали ретельній перевірці. Наприклад, деякі скаржилися, що вчення Ісуса мало помітні риси старозавітних приписів. Єврей-нехристиянин і скептик часто розглядають Ісуса як стародавнього вчителя, Який запозичив значну частину Свого вчення з єврейських писань, які існували за сотні років до того, як Він жив на землі, оскільки багато Його висловлювань можна простежити крізь багато століть у давнину до єврейського псалмоспівця Давида, пророка Ісаї та безлічі інших давньоєврейських авторів. Інші нарікали, що вчення Христа взагалі походить із стародавніх язичницьких вірувань.

Таким чином, для успішного доведення унікальності вчення Ісуса необхідно пояснити незаперечний факт того, що Він використовував у ньому значну кількість давньоєврейської літератури, і слід також показати певні важливі відмінності між ним і писаннями Старого Заповіту чи попередніми язичницькими джерелами. Інакше ми маємо просто ще одного єврейського рабина, який добре знав як язичницькі джерела, так і Святе Письмо, – як і багато інших єврейських рабинів.

Використання Ісусом багатьох єврейських писань можна пояснити, зрозумівши Його зв'язок із цією літературою. Дуже корисним у цьому відношенні є висловлювання Петра: «Про це спасіння розвідували та допитувалися пророки, які провістили для вас благодать. Вони досліджували, на що або на який час у них вказував **Дух Христа**, наперед провіщаючи Христові страждання і славу, яка *настане* після цього» (1 Петра 1:10–11). Петро наголошував на тому, що Христос був не просто захопленим читачем давньоєврейських писань; Він був їх Автором. Він **написав** єврейський Старий Заповіт через Свого Духа, який діяв через пророків. Тому, цитуючи Ісаю чи Єремію, Він не копіював і не присвоював Собі їхні писання. Насправді, все як раз навпаки. Він просто цитував тексти, написання яких Він особисто надихнув через давніх святих. Стверджувати, що вчення Христа не було унікальним через те, що Він цитував уривки зі Старого Заповіту, все одно що заявляти, що автор певної книги не може цитувати з неї в подальших лекціях чи публікаціях, щоб його не звинуватили в плагіаті власного матеріалу.

Звісно, деякі можуть відхилити наведений вище аргумент, стверджуючи, що Новий Заповіт не має повноважень відповідати на такі запитання. Таким чином, вони й надалі будуть стверджувати, що Ісус «позичив» Свої ідеї з єврейських текстів. Якщо вони хочуть відстоювати таку точку зору, то нехай знайдуть у Старому Заповіті будь-який опис вічної кари, яку можна порівняти з тією, яку Ісус надав у Марка 9:42. Або де в Старому Заповіті можна знайти вислів, що багатому важче потрапити на небо, ніж верблюду пройти крізь вушко голки? Де в Старому Заповіті ідея любові до ближнього розвинута до такої міри, яку Христос описав у притчі про доброго самарянина? Ісус із Назарету не просто повторював уривки зі Старого Заповіту, по ходу додаючи до них йоти й риски. Натомість Він прийшов виконати старий закон і започаткувати новий, із відмінними поняттями та заповідями, – те, що чітко висловив автор Послання до євреїв: «Коли йде мова про "новий", то *тим самим* перший Він визнав "старим", а те, що стає давнім і старіє, близьке до зотління» (8:13).

Хоча можна довести, що Ісус не був винний у плагіаті писань Старого Заповіту, боротьба за унікальність Його вчення на цьому не закінчується. Відголоски концепцій, які виникли ще до земного існування Христа, також можна знайти в Його вченні. У наведеній вище цитаті Августина було зазначено, що послідовники Платона заявляли, ніби Христос запозичив думки їхнього героя-філософа (за винятком того, що Христос, на їхню думку, не був настільки красномовним). Конфуцій (і безліч інших стародавніх авторів) також виголошував ідеї, подібні до тих, що навчав Ісус. Від Сходу до Єгипту постійний потік язичників виголошував те, що через століття також скаже Христос. Як тоді можна вважати вчення Христа унікальними, якщо вони виникали в різних культурах і цивілізаціях за сотні років до Його пришестя на землю? Можливо, тут було б доречно запитати: а яке існує альтернативне пояснення цього? Як зазначив один дослідник Біблії:

> Якби Христос був **абсолютно оригінальним**, Він мав би пропустити кожну істину, яка була відкрита в Старому Заповіті або розпізнана людським розумом. Але в такому разі Його вчення було б неадекватним, оскільки йому бракувало б багатьох моральних і духовних істин[14].

Ісус прийшов не для того, щоб повторити стародавні істини, а радше для того, щоб об'єднати їх в одне ціле. Він втілив кожну духовну істину, яку світ коли-небудь бачив або ще побачить. У своєму посланні до християн у Колосах Павло написав, що у Христі «заховані **всі скарби премудрості й пізнання**» (2:3). Вчення Христа як золото: невеличкі кількості його можна знайти майже в будь-якій частині світу – від океанських вод до людського тіла. Однак для того, щоб це золото можна було використовувати, його потрібно зібрати в досить велику масу для очищення. Христос є «плавильнею» для усіх знань і мудрості, в якій від шлаків помилки очищається дорогоцінний метал божественної істини. І хоча крихітні частинки Його вчення присутні практично з кожної релігії, їх можна вдосконалити лише тоді, коли вони зібрані в єдине ціле в особі Ісуса Назарянина.

Крім того, розглянемо силу й авторитет, очевидні в ученні Христа. Навіть Його вороги не змогли спростувати те, чого Він навчав. Коли єврейський Синедріон вирішив вжити рішучих заходів проти Нього і послав свою службу безпеки схопити Його, ці люди повернулися ні з чим і визнали: «**Ніколи** ще жодна людина не говорила так, [як Цей Чоловік]» (Івана 7:46). Коли Ісусу

було лише дванадцять років, і Його батьки випадково залишили Його в Єрусалимі, вони повернулися й знайшли Його в храмі, дискутуючим про релігійні питання з ученими книжниками, і «всі, які слухали, дивувалися з Його розуму та відповідей» (Луки 2:47).

Євреї давно прагнули Месії, Який би спас і визволив їх. Саме про це говорила самарійка, яку Христос зустрів біля криниці, на що Він відповів: «Це Я – Той, Хто говорить з тобою!» (Івана 4:26). Коли Ісуса судили перед Синедріоном, первосвященик Каяфа вимагав: «Заклинаю Тебе Богом Живим, щоб Ти сказав нам: Чи Ти Христос – Син Божий?». Його відповідь була твердою: «Ти сказав!» (Матвія 26:63–64). Ісус авторитетно говорив про далеке минуле до створення світу, тому що Він був там (Івана 1:1 і далі). І сьогодні «немає створіння, яке б сховалося від Нього, але все оголене й відкрите перед Його очима, – Йому дамо звіт» (Євреїв 4:13). Йому відоме й майбутнє, як видно навіть із побіжного прочитання Його пророцтв про побудову Його Церкви (Матвія 16:18), послання Святого Духа на апостолів (Івана 14:26) і багатьох описів Його повернення в кінці віків і судного дня (Матвія 25:31–46). Усе це та багато іншого пояснює, чому Павло називав Його «Царем царів і Володарем володарів» (1 Тимофія 6:15). Ніхто й ніколи не мав і не говорив з такою владою, як Христос, тому Він навчав: «Дана Мені вся влада на небі й на землі» (Матвія 28:18). Вигадані спасителі ніколи про це не заявляли, а їхні власні вороги цього не підтверджували.

ІСУС ХРИСТОС – УНІКАЛЬНИЙ У ВИКОНАННІ ПРОРОЦТВ

Безперечно, однією з найбільш незаперечних ознак унікальності Христа було виконання Ним пророцтв. Старий Заповіт, який був написаний за сотні років до того, як Христос дійсно прийшов на землю, передбачив найдрібніші подробиці Його життя. Той, про Кого говорилося в пророцтвах, мав народитися від жінки (Буття 3:15; Галатів 4:4), яка була дівою (Ісаї 7:14; Матвія 1:22), бути з родини Авраама (Буття 22:18; Луки 3:34), з племені Юди (Буття 49:10; Євреїв 7:14), з царського роду Давида (2 Самуїла 7:12; Луки 1:32), з Вифлеєму (Міхея 5:2), щоб розчавити голову сатані (Буття 3:15; Галатів 4:4; Євреїв 2:12).

Пророки передрекли Його служіння в Галилеї (Ісаї 9:1–2) і те, що про Його прихід проголосить попередник (Ісаї 40:3; Матвія 3:1–3). Він мав прийти за часів Римської імперії (Даниїла 2:44; Луки 2:1), коли Юдея ще мала власного царя (Буття 49:10; Матвія 2:22). Він мав бути і людиною, і божеством; хоч і народився, Він був вічним (Міхея 5:2; Івана 1:1, 14); хоч і був чоловіком, Він був «товаришем» Господа Саваота (Захарії 13:7; Івана 10:30; Филип'ян 2:6). Він мав бути добрим і співчутливим у Своїх стосунках із людьми (Ісаї 42:1–4; Матвія 12:15–21).

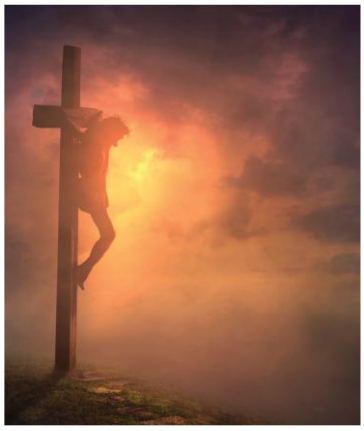

Він мав охоче підкоритися Своєму небесному Отцю (Псалом 39:9; Ісаї 53:11; Івана 8:29; 2 Коринтян 5:21; 1 Петра 2:22). Він мав бути відкинутий і пізнати горе (Ісаї 53:3), і Його мав зрадити друг (Псалом 40:10) за тридцять срібняків (Захарії 11:12) – що й сталося в точності (Івана 13:18; Матвія 26:15). Він мав бути опльований і зранений (Ісаї 50:6; 53:5), а по смерті Його руки і ноги мали бути пробиті (Псалом 21:17). Саме так і сталося (Матвія 27:30; Луки 24:39). Писання передрекло, що Він буде зачислений до беззаконних (Ісаї 53:12), що й сталося (Матвія 27:38). Над Ним мали знущатися не лише зневажливими словами (Псалом 21:8–9), але й запропонувавши Йому оцет (Псалом 68:22) – так і сталося (Матвія 27:48). І хоча Він мав померти й бути похований у гробниці багатого (Ісаї 53:9; Матвія 27:57), Його кістки не будуть зламані (Псалом 33:21; Івана 19:33), а Його тіло не побачить тління, тому що Він воскресне з мертвих (Псалом 15:10; Дії 2:22 і далі), а потім вознесеться на небеса (Псалом 109:1–3; 44:7; Дії 1:9–10). Ці вірші є оглядом лише невеликої частини численних пророцтв, які виконав Ісус Христос. (Дивіться Спеціальний розділ на стор. 12 коментарів до Ісаї). Знову й знову представлені біблійні пророцтва були виконані з надзвичайною точністю.

ВИСНОВОК

Простий факт полягає в тому, що Бог не залишив «каменя на камені», готуючи світ до приходу Спасителя людства. Багатьма способами Він попереджав людей про унікальну природу

Того, Хто мав ще прийти, а також про важливість віри в Нього та підкорення Йому. Гріхи людства міг простити лише безгрішний Спаситель. Міфічна жертва може пробачити лише міфічні гріхи, але Ісус справді є Агнцем Божим, «що на Себе бере гріх світу» (Івана 1:29). Ісус Христос унікальний у Своїй історичній природі, яка добре задокументована; Він єдиний дає світу досконалу, безгрішну, добровільну жертву; Він унікальний у Своєму вченні, яке включає мудрість віків, але позбавлене всіх помилок; і тільки Христос виконав численні пророцтва, виголошені за сотні років до Його земного життя. Запитання, яке Ісус поставив фарисеям майже 2000 років тому, залишається чинним: «Що ви думаєте про Христа?» (Матвія 22:42). Чи є Ісус тим, за кого Себе видавав? Чи є Він втіленим Богом? Наведені докази свідчать, що відповідь на ці запитання є однозначним «так»! Беручи до уваги всі докази, стає зрозуміло, що Ісус Христос не був звичайним міфічним спасителем, а натомість залишається єдиним справжнім, унікальним Спасителем світу.

5:6 aУ NU-тексті та M-тексті – *І я побачив серед… стоїть Агнець*.
5:13 aM-текст додає *Амінь*.

[5:11–14] Деякі релігійні групи навчають, що Ісус не є Богом і Йому не слід поклонятися. Але Біблія цього не навчає. У четвертому розділі цієї книги знаків і символів (1:1) представлено тронну залу Бога, де «Господь Бог, Вседержитель» описаний як Той, Хто сидів на Своєму престолі, і як «чотири живі істоти віддають Йому славу, честь і подяку» (4:9). Також «двадцять чотири старці падають перед Тим, Хто сидить на престолі, й вклоняються Тому, Хто живе віки віків, і кладуть свої вінці перед престолом, кажучи: Достойний Ти, Господи і Боже наш, прийняти славу, честь і силу, адже Ти створив усе, і завдяки Твоїй волі все постало і було створене» (4:10–11). У п'ятому розділі представлено Агнця, наче заколеного, який стоїть «серед престолу» (5:6). Ніхто не заперечує того, що цим Агнцем є Ісус – Кого Іван Хреститель двічі назвав «Агнцем Божим» (Івана 1:29, 36), і Кого Петро назвав «непорочним і чистим агнцем» (1 Петра 1:19). У 5:11–14 апостол Іван написав, що цей Агнець достойний усякої хвали й поклоніння. Іван наполягав на тому, що **і** Бог Отець, **і** Ісус достойні поклоніння всього творіння. По суті, Ісус отримує таку саму хвалу й поклоніння, що й Отець. Подібно до того, як Бог «достойний… прийняти славу, честь і силу» (4:11), так і Ісус «достойний прийняти силу і… честь, славу» (5:12). Дійсно, «Тому, Хто сидить на престолі, й Агнцеві – благословення, честь, слава і влада навіки-віків» (5:13). Ісус є Богом, як і Бог-Отець і Бог-Дух.

6:1 aB NU-тексті та M-тексті – *сім печатей.*
6:3 aNU-текст опускає *й подивися.*
6:6 aГр. *хоінікс;* приблизно трохи більше 1 літра
bПриблизна плата за один день роботи.
9:21 aB NU-тексті та M-тексті – *ліки*.
10:4 aB NU-тексті та M-тексті – *прозвучали*.
10:11 aB NU-тексті та M-тексті – *вони.*
11:12 aB M-тексті – *І я почув.*
[11:15] *Дивіться малюнок на стор. 4 коментарів до Даниїла.*

[11:15] Цей вірш підтверджує, що земні царства є тимчасовими, але Царство Христа – Церква, про яку розповідає Біблія, засноване Самим Ісусом (Матвія 16:18), є вічним і триватиме у вічності, коли всесвіт припинить існувати.

11:19 aB M-тексті – *ковчег завіту Господнього*.
12:8 aB M-тексті – *нього*.
13:5 aB M-тексті – *вести війну.*
13:14 aB M-тексті – *Мій народ, який мешкає на землі.*
13:17 aNU-текст і M-текст опускають *або.*

АНТИХРИСТ

Довга історія невдалих спроб ідентифікувати так званого «антихриста» могла б бути смішною, якби не була такою трагічною. Серед кандидатів на цю роль називали Нерона, Наполеона, Гітлера, Муссоліні, Сталіна, Хрущова та Саддама Хусейна. «Число звіра», яке антихрист нібито змушує людей отримати, пов'язували з номерами соціального страхування, штрих-кодами, www – всесвітньою мережею інтернету і навіть індивідуальними податковими номерами (правда, дуже спокусливий варіант). Але таких дивних здогадів можна було б уникнути, якщо уважно вивчати Біблію. (Дивіться стор. 10, 14 вступних коментарів).

Головним чином для підтримки ідеї про антихриста звертаються до Об'явлення 13:1–10. Кілька аспектів контексту Книги Об'явлення та її правильного тлумачення допомагають зрозуміти, що семиголовий звір, що виходив із моря, був символом жорстокого імператора Риму того часу, який розпочав кампанію жахливих звірств проти християн Малої Азії в останні роки першого століття нашої ери[15]. Дворогий звір, що виходив із землі (Об'явлення 13:11–18) та змушував поклонятися звіру з моря, швидше за все, позначав офіційну урядову організацію під назвою Римська Консілія, яка мала підтримувати та регулювати всі аспекти поклоніння імператору[16]. Ця лиха юридична контора мала право накладати економічні санкції на тих, хто відмовлявся приймати «знак» звіра, який символізував їх згоду на поклоніння кесарю (вірш 17). Виходячи з такого розуміння Об'явлення 13, нерозумно ототожнювати звіра, що виходить із моря (Об'явлення 13), з якимось майбутнім відродженим римським диктатором, відомим як «Антихрист».

Другий уривок, який, на думку деяких, передбачає прихід антихриста, це Даниїла 9:24–27. Зверніть особливу увагу на зміст цього дивовижного пророцтва. Протягом пророчого періоду, який Даниїл визначив у сімдесят символічних тижнів (вірш 24), переступ, гріх і неправедність будуть «завершені», «запечатані» і «надолужено за неправедність». Ця термінологія чітко стосується жертви Христа на хресті (Євреїв 9:26). Результатом викупної жертви Христа був прихід «вічної праведності». Як сказав Павло: «Того, Хто не знав гріха, Він зробив за нас гріхом, щоб ми в Ньому стали Божою праведністю» (2 Коринтян 5:21; пор. Єремії 23:5–6). Завдяки подвигу Ісуса люди можуть стояти перед Богом цілком праведними через слухняну віру. Так само й «видіння» і «пророк» будуть «запечатані». Це стосується неминучого припинення старозавітних пророцтв і їх виконання в появі Христа в історії людства: «Так само всі пророки – від Самуїла й пізніших – говорили й сповіщали про ці дні» (Дії 3:24; Євреїв 1:1–2). І нарешті, фраза «помазати Святе святих» (Даниїла 9:24) стосується публічного служіння та офіційної «коронації» Ісуса, коли Він сів на Своєму престолі, щоб правити у Своєму Царстві. Ісая проголосив: «На мені дух мого Володаря, Господа, через це мене помазав Господь. Благовістити бідним мене послав» (61:1). У день П'ятидесятниці Петро сказав, що Христос «правицею Божою був… вознесений» (Дії 2:33). Зверніть увагу, що Даниїл узагальнив увесь цей 70-тижневий період, включивши в нього всі ці шість факторів.

Потім Даниїл розділив 70 тижнів на три частини: сім тижнів, 62 тижні та один тиждень. Вірш 25 стосується перших двох частин цього загального періоду в 70 тижнів. Протягом 7 та 62 тижнів (69 із 70), мав вийти указ про відбудову Єрусалиму та храму, зруйнованих вавилонцями (пор. Неемії 2:7–8; Езри 1:1–3). Даниїл чітко дав зрозуміти, що ці 69 тижнів пророчого періоду, під час якого буде відбудовано храм і відновлено Ізраїль як народ, триватимуть до приходу Месії.

У вірші 26 йдеться про останній з 70 тижнів пророчого періоду, оскільки сказано «після шістдесяти двох тижнів». Слово «після» відсилає до останнього, або 70-го тижня пророцтва Даниїла, протягом якого мали відбутися дві важливі події. По-перше, «буде вигублений Помазанець». Це однозначно стосується смерті Ісуса на хресті: «Його життя забирається із землі» (Ісаї 53:8). По-друге, «знищить місто і святиню народ володаря» – очевидний натяк на зруйнування Єрусалиму та храму в 70 році нашої ери римською армією на чолі з Титом.

Вірш 27 натякає на започаткування нового завіту між Месією та «численними», тобто між Христом і тими, хто відповідає вимогам цього нового завіту. Як сказав автор Послання до євреїв: «Ось надходять дні, – мовить Господь, – коли з домом Ізраїля і з домом Юди Я укладу Новий Завіт» (8:8; пор. Дії 3:25). Згідно з Новим Заповітом, «вигублення» Месії – розп'яття – було актом, який затвердив цей завіт (Матвія 26:28; Євреїв 9:15–29) і негайно поклав кінець старозавітним практикам жертвоприношень і дарів (Колосян 2:14; Луки 23:45; Євреїв 10:18–20). А потім, виразом «гидота спустошення», Даниїл натякнув на безжальне вторгнення ворога в Єрусалим. Ісус процитував його в Матвія 24:15 і Луки 21:20 і застосував до осквернення та зруйнування Єрусалимського храму римлянами в 70 році н.е.

Таким чином, головною метою пророцтва Даниїла про 70 тижнів було показати остаточний і повний вирок Бога стосовно ізраїльського «світу». Усі події, описані в пророцтві, буквально здійснилися понад 1900 років тому. З точки зору Бога, відбувся логічний кінець старого завіту та юдаїзму. Тепер Він має справу лише з духовними дітьми Авраама, незалежно від того, євреї вони чи язичники (Римлян 4:11–12, 16; 9:8). Тож, пророцтво в Даниїла 9 не підтверджує прихід майбутнього Антихриста.

Третій уривок, який використовується для підкріплення віри в антихриста, це 2 Солунян 2:1–12. Як би не тлумачили цей уривок, його все одно не вдасться застосувати до майбутньої особи, оскільки Павло зазначає, що має на увазі особу, яка була породжена обставинами його днів – «вже діє» (вірш 7). Як Павло міг мати на увазі майбутнього диктатора, який ще не з'явився, хоча минуло вже 2000 років?

Історія рясніє різноманітними тлумаченнями цього уривка, найпоширенішим з яких, мабуть, є думка про папство. Інша можливість полягає в тому, що «відступлення» (вірш 3), або відступництво, стосувалося відмови євреїв від «нового і живого шляху» наближення до Бога (Євреїв 10:20). Євреї були найбільш рішучими противниками Христа та новонародженої Церкви (Івана 8:37–44; Дії 7:51–53; 13:45–50; Римлян 10:20–21; 11:7; 1 Солунян 2:14–16). Ця непокора, або відступництво, не досягне своєї «повної» (Матвія 23:32) кульмінації аж до зруйнування Єрусалиму в 70 році нашої ери та розпорошення єврейського народу по всьому світу внаслідок цього. Павло вже згадував про це єврейське відступництво в 1 Солунян 2:15–16. Вилив Божого гніву був логічним наслідком нездатності ізраїльтян першого століття прийняти християнство.

«Людина гріха» або «син погибелі» (вірш 3) мало бути посиланням на уособлення римського імперіалізму та прирівнюватися до «гидоти спустошення», на яку Ісус натякав у Матвія 24:15 та Луки 21:20, цитуючи Даниїла 9. У вірші 4 могло йтися про римського полководця, який вніс свої ідольські знаки у Святе Святих у 70 році н.е. «Стримувати» (вірш 6) цю людину гріха в той час, коли Павло писав 2 Солунян приблизно в 53 році н.е., могло існування єврейської держави. Геніальний задум Бога полягав у тому, щоб християнство здалося ворожому римському уряду не більш ніж черговою єврейською сектою. Таким чином, християнство на якийсь час було **захищене** (тобто в 30–70 роках н.е.) від люті римських переслідувань, поки воно розвивалося, поширювалося і давало євреям достатню можливість увійти до обраного останку – Христової Церкви (пор. Римлян 11:26). Отже, ізраїльський народ не мав виправдання своїй відмові від християнства, водночас слугуючи **стримуючою силою**, яка перешкоджала сприйняттю християнства римлянами як окремої, а отже, незаконної релігії (*religio illicita*). Коли відступництво євреїв стало повним і Божий гнів вилився на Єрусалим, християнство стало розглядатися як релігія, відмінна від юдаїзму. Християни дедалі частіше терпіли переслідування з боку «беззаконника» (вірш 8). Насправді, після 70 року нашої ери (коли було усунуто стримуючий вплив юдаїзму) римська протидія християнству поступово посилювалася, досягнувши своєї кульмінації в лютих і грізних переслідуваннях, запроваджених Цезарем Доміціаном в останньому десятилітті першого століття.

Після «усунення» щиту юдаїзму (вірш 7) і все більшої зневаги уряду до християнства Господь мав прийти і «погубити диханням Своїх уст» (вірш 8) відповідального за це. Таке фразування не є натяком на **друге пришестя** Христа. Скоріше цей вірш стосується **приходу Христа для суду над римською владою**. Таке використання слова «прихід» для опису прояву Божого гніву на людей в історії не є незвичайним (Ісаї 19:1; Міхея 1:3). Павло посилався на використання урядом фальшивих чудес (вірш 9) і, отже, на оману (вірш 10), що нагадує використання Римською Консілією обману та ілюзій, щоб змусити людей поклонятися імператору (Об'явлення 13:13–15) протягом останнього десятиліття першого століття нашої ери[17]. У цьому уривку існує достатньо текстових ознак, щоб виключити преміленіальну інтерпретацію майбутнього «Антихриста». Якщо вивчати уривки, які використовують для передбачення майбутнього правління окремої злої людини, в їх контексті, вони не підтримують таку думку. Доведено, що тим, хто протягом століть застосовував ці уривки до папської влади, Наполеона, Муссоліні, Гітлера, Саддама Хусейна та інших, бракує доказів.

14:4 aM-текст додає *Ісусом.*

14:5 aB NU-тексті та M-тексті – *неправди.*

14:8 aB M-тексті – *Великий Вавилон упав. Вона напоїла…*

15:2 aNU-текст опускає *його знак.*

16:7 aNU-текст опускає *від.*

16:16 aB M-тексті – *Меґіддо*.

[16:16] Неправильно розуміючи певні уривки в Книзі Об'явлення, деякі люди наполягають на тому, що світова історія завершиться катастрофічним глобальним винищенням, відомим як «Армаґедон», за яким настане «Тисячоліття» – 1000-річне правління Христа на землі. Вони заявляють, що поточні події на Близькому Сході та в інших місцях розвиваються таким чином, що друге пришестя Христа неминуче. Звісно, такі заяви лунали неодноразово протягом багатьох років, але так нічого і не відбулося.

У Новому Заповіті слово «Армаґедон» зустрічається лише один раз, в Об'явлення 16:16. Відповідно до літературного жанру цієї книги (апокаліпсис [«одкровення»], вірш 1), це слово безсумнівно вживається в переносному сенсі. Святий Дух використав значення, яке це місце мало для тих, хто був знайомий зі Старим Заповітом (як християни в Малій Азії). На івриті слово «Хармаґеддон» означає «гора (або пагорб) Меґіддо». Але чи був пагорб у Меґіддо? Так. Насправді євреї були дуже добре знайомі з цим видатним полем битви, на якому було пролито багато крові під час численних зіткнень. Саме там Дебора і Барак перемогли хананейців (Суддів 5:19). Там Ґідеон переміг мідіянців (Суддів 7). Ці славетні досягнення добре закарбувалися у свідомості ізраїльтян. Але Меґіддо викликáло в їхній уяві й інші, яскравіші образи, оскільки було також місцем кількох національних трагедій: там помер цар Ахазія, вражений стрілою Єгу (2 Царів 9:27), і саме там добрий цар Йосія трагічно загинув від рук фараона Нехо (2 Царів 23:29).

Завдяки такій довгій історичній історії Меґіддо зайняло у свідомості віруючих місце, подібне до тих, які одразу справляють на свідомість американців певні та сильні враження: Аламо, Перл-Харбор, Вежі-близнюки тощо. І Святий Дух використав значимість цього місця, щоб передати християнам Малої Азії, які наприкінці першого століття потерпали від масштабних гонінь, впевненість у результаті протистояння, яке тоді відбувалося між силами зла (сатаною та імперським Римом) і силами праведності (Богом, Христом і стійкими вірними святими). Безумовно, цих християн не треба було запевняти в тому, що колись у майбутньому, через 2000 з лишком років станеться глобальний голокост, коли Христос покладе кінець їхнім стражданням. Ці християни гостро потребували запевнення в тому, що Христос незабаром прийде їм на допомогу. Вони потребували підбадьорення, щоби стійко витримати нелюдське жорстоке поводження. Саме таким запевненням і став для них символ Армаґедона. Християни отримали розраду, дізнавшись, що результат битви скоро справдиться: вороги Бога і Його народу будуть покарані, а святі, що страждають, незабаром будуть утішені. Таким чином, «Армаґедон» є суто символічним знаком і жодним чином не пов'язаний із мріями прихильників тисячолітнього царства про майбутню світову війну у Північній Палестині або навколо неї.

17:1 aNU-текст і M-текст опускають *зі мною.*

17:4 aB M-тексті – *нечистотою розпусти землі.*

18:2 aNU-текст і M-текст опускають *гучним голосом.*

18:5 aB NU-тексті та M-тексті – *накопичилися*.

18:6 aNU-текст і M-текст опускають *вам.*

18:8 aB NU-тексті та M-тексті – *осудив.*

18:14 aB NU-тексті та M-тексті – *було втрачене для тебе.*

[19:6] *Дивіться коментарі до Буття 35:11.*

19:12 aM-текст додає *написані імена та.*

19:15 aM-текст додає *обосічний.*

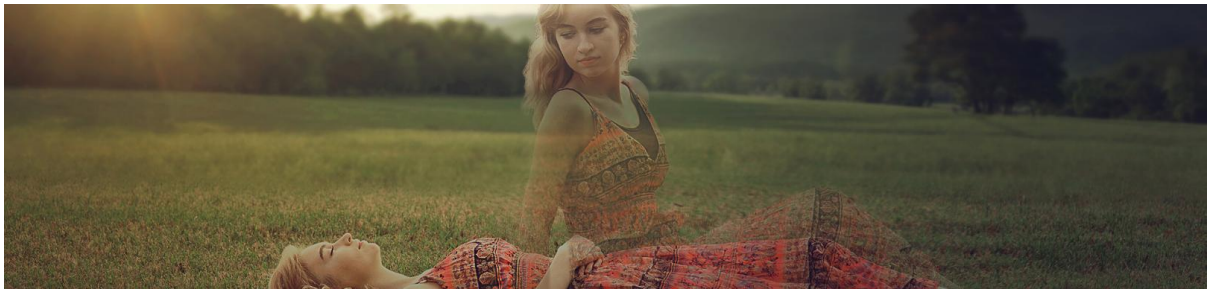

МІЛЕНІУМ: ТИСЯЧОЛІТНЄ ЦАРСТВО НА ЗЕМЛІ?

Багато хто в християнському світі стурбований диспенсаційною теологією, прийнявши преміленіальний «хід подій», який включає прийдешнє «підхоплення», «скорботу», «антихриста», «Армаґедон» і «тисячоліття». Тисячоліття стосується так званого тисячолітнього правління Христа на землі, під час якого Він заснує буквальне, фізичне царство та правитиме з Єрусалиму. Чи навчає Слово Боже про тисячолітнє правління Христа на землі?

Тут треба взяти до уваги наступні спостереження: по-перше, кілька контекстуальних показників у Книзі Об'явлення унеможливлюють застосування змісту книги до майбутніх подій. Зокрема, зображені в книзі події мали «незабаром статися» – вираз, який зустрічається як на початку, так і в кінці книги (1:1; 22:6). «Незабаром» (*ен таксей*) означало швидко, відразу, без зволікань, незабаром, за короткий час[18].

Інші уривки, де вживається цей термін, також підтверджують, що мається на увазі короткий проміжок часу, а не просто швидкість, з якою відбуваються означені події. Коли Петро спав у в'язниці між двома воїнами, скований двома ланцюгами, і ангел розбудив його, штовхнувши його в бік і наказавши «швидко (*ен таксей*) встати» (Дії 12:7), чи Петро зрозумів слова ангела так, що він може й далі відпочивати чи спати скільки завгодно, щоб потім, коли він вирішить встати, швидко піднятися й вийти з в'язниці? Коли Фест вирішив залишити Павла в Кесарії, а не перевозити до Єрусалиму, оскільки «він сам мав незабаром (*ен таксей*) туди піти» (Дії 25:4), чи хтось міг зрозуміти його слова так, що він може відкласти свій візит до Кесарії на кілька років? Павло навіть використав цей термін у контрасті з можливістю його запізнення (1 Тимофія 3:14–15). Інші випадки вживання цього виразу ще більше підкреслюють значення «незабаром» (Дії 10:33; 17:15; 22:18; Римлян 16:20).

Іншим контекстуальним показником у самій Книзі Об'явлення є вживання фрази «адже час близький» (1:3; 22:10), що явно вказує на застосування написаного до **першого** століття, а не **двадцять першого**. Ті, хто потрапив у тенета «міленіо-манії», схоже, не беруть до уваги того факту, що книга була написана для первинної, безпосередньої аудиторії. Фактично Об'явлення було адресовано семи церквам Христовим у Малій Азії (1:4), які навіть конкретно названі (1:11)!

Тож, якщо книга була написана для **них**, і якщо занепокоєння викликав саме **їхній** духовний стан, міленарії помиляються, стверджуючи, що книга головним чином, якщо не виключно, слугує для передбачення подій кінця світу. Хоча старозавітні пророки іноді передбачали майбутні події, їхні послання головним чином були актуальними для їх безпосередньої аудиторії. Прихильникам доктрини про тисячолітнє царство важко знайти в Книзі Об'явлення послання, актуальне для аудиторії першого століття. Апостол Іван визнавав таку потребу і тому назвав себе їхнім «спільником» у жахливій скорботі, яку вони **тоді** терпіли (1:9). Мало того, що ця скорбота відбувалася **в той час**, але Іван далі говорив про себе та своїх читачів, що вони **вже** царювали (1:9). Таким чином, Царство Христове **вже** існувало на землі та функціонувало в повному режимі.

Крім цих контекстуальних показників, є ще слова ангела до Івана: «Не запечатуй слів пророцтва цієї книги» (Об'явлення 22:10). Що мав на увазі ангел? Сенс його слів стає очевидним, якщо згадати, що пророку Даниїлу було сказано зробити зовсім протилежне тому, що було сказано робити Іванові. Після того як Даниїл отримав дивовижну низку детальних пророцтв, йому було сказано «**закрити** слова і запечатати звій аж до часу завершення» (Даниїла 12:4). Крім того, йому було наказано: «Іди, Даниїле, бо слова **закриті й запечатані** аж до часу кінця» (вірш 9). Цей наказ був зумовлений тим, що виконання пророцтв, які були йому відкриті, мало відбутися через сотні років у далекому майбутньому. І тому ці пророцтва не мали б негайної цінності для первинних читачів його книги. Книгу можна було закрити й поставити на полицю, доки актуальність її передбачень не зможуть оцінити ті, хто житиме під час їх виконання. На відміну від цього, Іванові було наказано: «**Не запечатуй** слів пророцтва цієї книги» (22:10). Чому? Відповідь знаходимо у тексті – «бо час близько»! Ці слова не можуть мати іншого значення, окрім того, що основна частина подій Об'явлення відбулася в безпосередній близькості від часу, коли вона була написана.

Ще одна важлива контекстуальна деталь стосується вживання безособового дієслова «мати»: «те, що має незабаром статися» (1:1). Знавець грецької граматики Рей Саммерс пояснив:

> «Дієслово, перекладене як "має" або "мусить"… вказує на моральну необхідність; характер справи такий, що розкриті тут речі мають статися незабаром… Розкриті тут речі мають статися незабаром, інакше справу буде втрачено… Вони потребували впевненості в допомозі в найближчому теперішньому, а не в якомусь тисячолітті далекого і невизначеного майбутнього»[19].

І справді, пригноблені, переслідувані християни Малої Азії потребували **негайної** допомоги. Доктрина міленаріїв з їхньою схемою подій кінця світу позбавила би святих першого століття тієї розради та заспокоєння, яких вони так відчайдушно потребували, заслуговували – і отримали!

Ще однією контекстуальною особливістю є використання слова «показав»: «Він показав, пославши через Свого ангела Своєму рабові Іванові» (1:1). Це слово означає «показати знаками»[20] і разом із грецьким словом, перекладеним як «об'явлення» (*апокалінсіс*), представляє суть цієї книги. Книга Об'явлення розкриває Боже послання через знаки чи символи. Буквальне тлумачення чисел, тварин, об'єктів, кольорів і місць у цій книзі – як це регулярно намагаються робити прихильники доктрини про тисячолітнє царство – порушує справжній сенс книги. Об'явлення Івана проголошує себе книгою символів та образної мови і не має на меті сприйматися буквально.

На додаток до цих деталей, 20-й розділ книги містить конкретні риси, які допомагають точно визначити значення символу «тисячолітнього царства». Безсумнівно, варто відзначити, що в усій Біблії єдиним натяком на так зване тисячолітнє царювання є Об'явлення 20:4, 6, що визнають навіть самі прихильники цієї доктрини. Проте на таких мізерних доказах була побудована ціла доктрина! Дослідження обстановки та контексту дає дивовижні результати. Наприклад, просте прочитання безпосереднього контексту показує, що темою 20-го розділу Об'явлення є не «тисячолітнє правління Христа», а радше «перемога над сатаною». Кожен символ представляє концепції, які, зібрані разом, одна за одною розвіюють страхи пригноблених християн першого століття щодо їхньої долі. Ключ, безодня та ланцюг (вірш 1) є апокаліптичними символами для позначення ефективного обмеження або стримування сатани в його здатності обманювати

народи і конкретно в питанні поклоніння імператору, яке нав'язував уряд[21]. Символ тисячі років (вірші 2–7) є великим кратним десяти, що символізує остаточну **повноту**[22]. Таким чином, читачі книги Івана могли знати, що диявол мав бути **повністю** обмеженим у своїх спробах обманом змусити народи поклонятися імператору. Тисяча років символізувала тривалий тріумф Божого Царства на землі над дияволом, який тоді діяв через масштабні гоніння, організовані Римом. Тисяча символічних років перемоги послабила б інтенсивність страждань в умах переслідуваних християн.

Фраза «звільнений на короткий час» (вірш 3) могла означати відновлення переслідувань за пізніших імператорів. «Престоли» (вірш 4) могли символізувати переможну силу пригноблених. Переслідувані святі були зображені на престолах і вершили суд через перемогу своєї справи. «Душі» (вірш 4) – не воскреслі тіла, а безтілесні духи уособлюють тих, хто став мучениками під час гонінь. Їхня відмова «прийняти знак» означала, що вони відмовлялися поклонятися кесарю або виявляти ті ознаки, які б ідентифікували їх як прихильників фальшивої державної релігії поклоніння імператору. «Перше воскресіння» (вірш 5) стосується переможного воскресіння справи, заради якої жили і помирали християни з Об'явлення 20:4. Гог і Магог були символами ворогів Бога та Христа, ці образи взяті з Єзекіїла 38 і 39. «Улюблене місто» (вірш 9) є безпомилковим посиланням на духовний Ізраїль, Церкву (Івана 4:20–21; Галатів 6:16).

При тлумаченні цих дуже образних символів можна зробити певні припущення, не завдаючи шкоди іншим біблійним доктринам і не відображаючи негативно євангельську систему та більш загальну волю Бога. Проте тисячу років не можна сприймати як якійсь період часу в майбутньому – Біблія просто не підтримує таку ідею. Цей символ представляє важливу концепцію для тих, для кого вона вперше була призначена, а для людей, які живуть сьогодні, він має значення лише в цьому контексті. Тож, у майбутньому не буде тисячолітнього правління Ісуса Христа на землі.

20:12 aB NU-тексті та M-тексті – *престолом.*

21:6 aM-текст опускає *Звершилося!*

21:7 aB M-тексті – *Переможець успадкує це*.

21:8 aM-текст додає *і грішним*.

21:9 aNU-текст і M-текст опускають *до мене.*

bB M-тексті – *я покажу тобі жінку, наречену Агнця.*

21:10 aNU-текст і M-текст опускають *велике*.

21:23 aNU-текст опускає *у ньому.*

bB M-тексті – *сама слава.*

21:24 aB M-тексті – *славу і честь народів Йому*.

21:26 aM-текст додає *щоб увійти.*

21:27 aB NU-тексті – *спричиняє*.

22:1 aNU-текст і M-текст опускають *чисту*.

[22:6] *Дивіться примітку до 1:1.*

22:8 aB NU-тексті та M-тексті – *є той, хто це побачив і почув*.

[22:10] Ще один доказ того, що основна частина Книги Об'явлення стосувалася християн першого століття, оскільки Іванові було наказано не запечатувати її зміст – на відміну від Даниїла, якому було сказано якраз протилежне, оскільки виконання пророцтв його книги мало відбутися через кілька століть від його днів (Даниїла 12:4, 9). Дивіться також примітку до 1:3.

22:11 aB NU-тексті та M-тексті – *чинить правильно*.

22:15 aNU-текст і M-текст опускають *А*.

22:18 aNU-текст і M-текст опускають *Тому що.*

bB M-тексті – *нехай Бог додасть*.

22:19 aB M-тексті – *нехай Бог відійме.*

22:21 aB M-тексті – *з усіма святими*.

ТРИ ВАГОМІ ПРИЧИНИ ВІРИТИ В НЕПОШКОДЖЕНІСТЬ БІБЛІЙНИХ ТЕКСТІВ

Багато хто наполягає, що з часом біблійні тексти стали недостовірними і ми насправді не знаємо, які вірші справді належать до Біблії; а з перекладом цих текстів різними мовами помилок стало настільки багато, що ми вже не маємо оригінального послання. Проте ці звинувачення неодноразово були заперечені та спростовані. Окрім Старого Заповіту (справжність якого була повністю підтверджена), протягом багатьох років цілісність тексту Нового Заповіту була майстерно продемонстрована в безлічі книг, серед яких «Докази християнства» Дж. В. Макгарві, «Текст Нового Заповіту» Курта та Барбари Аланд, «Канон Святого Письма» Ф.Ф. Брюса, «Текст Нового Заповіту» Брюса Мецгера, «Простий вступ до критики Нового Заповіту» Ф. Х. А. Скрівенера, «Наша Біблія та стародавні рукописи» сера Фредеріка Кеньйона, «Вступ до критики тексту Нового Завіту» Бенджаміна Ворфілда та багато інших. Тим, хто ставить під сумнів цілісність біблійного тексту, або бракує поінформованості щодо цього питання, або вони неспроможні належним чином проаналізувати наявну інформацію через певні упередження. При бажанні знайти правду щодо автентичності та цілісності текстів Біблії **докази доступні** – потрібна лише готовність витратити час і зусилля, щоб зважити ці докази та дійти належного висновку (1 Солунян 5:21; 1 Івана 4:1). Чи маємо ми послання, написане оригінальними авторами? Правда в тому, що книги Біблії є найбільш перевіреними книгами стародавньої історії. Давайте дослідимо кілька причин, які доводять це.

ПРИЧИНА №1: АВТЕНТИЧНІСТЬ ГРЕЦЬКОГО ТЕКСТУ НОВОГО ЗАПОВІТУ ПІДТВЕРДЖЕНО

Ми знаємо зміст оригінальних книг Нового Заповіту, тому що маємо три наявні класи доказів, за якими можна відновити оригінальні тексти Нового Заповіту: грецькі рукописи, стародавні версії та цитати в творах «отців церкви». Наявна кількість копій грецьких рукописів, що містять весь текст Нового Заповіту або його частини, наразі перевищує 5700. Ця кількість рукописних копій тексту Нового Заповіту **набагато більша, ніж доступних копій творів будь-якого стародавнього класичного автора**. Час між написанням оригінальних книг Нового Заповіту та найдавніших копій, що збереглися до наших днів, відносно короткий. І хоча немає двох примірників рукопису, які збігаються в усіх деталях, ступінь точності, досягнутий більшістю писарів при копіюванні, був надзвичайно високим. Переважна більшість текстових варіацій стосується незначних питань, які не змінюють жодного основного вчення Нового Заповіту. **Жодна особливість християнської доктрини не є під загрозою**. Для цих відмінностей можна знайти відповідні рішення. І навіть якби й не так, рукописні докази настільки численні та різноманітні, що **оригінальне прочитання тексту завжди є одним із існуючих варіантів**. Навіть ті варіанти, які можна вважати «доктринально суттєвими» (наприклад, Марка 16:9–20; Івана 7:53 – 8:11), стосуються питань, які розглядаються в інших місцях Біблії, де питання їх справжності або достовірності не викликає сумнівів. Можна впевнено стверджувати, що ми маємо 999/1000 оригінального грецького Нового Заповіту. Решта 1/1000 стосується несуттєвих деталей.

Крім того, велика кількість стародавніх версій/перекладів слугує додатковим підтвердженням чистоти біблійного тексту, включаючи латинські, сирійські, коптські, готські, вірменські, грузинські, ефіопські, старослов'янські та інші. Текстологи увесь час неухильно підтверджували цінність цих стародавніх версій при реконструкції тексту Нового Заповіту.

Те саме можна сказати й про велику кількість текстових матеріалів, доступних у творах так званих «отців церкви», тобто ранньохристиянських авторів, які цитували, перефразовували та робили відсилки на уривки зі Святого Письма у своїх посланнях, коментарях і листуванні. Це останнє джерело інформації є настільки багатим, що Метцгер стверджував: «Ці цитати справді настільки обширні, що якби всі інші джерела, з яких ми могли б дізнатися текст Нового Заповіту, були втрачені, їх одних було б достатньо для реконструкції практично всього Нового Заповіту»[23].

Ці факти були перевірені найвидатнішими текстологами та лінгвістами останніх двох століть. Їхні висновки не застаріли, а залишаються такими ж дійсними сьогодні, як і тоді, коли вони були сформульовані вперше. Якщо цілісність тексту Біблії була повністю засвідчена в їхні часи, вона залишається такою і сьогодні. Розглянемо наступні заяви деяких із цих авторитетів світового рівня.

Перевірка чистоти тексту Нового Заповіту біблеїстами

Ф.Ф. Брюс (1910–1990) був біблеїстом, який викладав грецьку мову в університетах Единбурга та Лідса, очолював кафедру біблійної історії та літератури в Університеті Шеффілда, отримав почесний ступінь доктора богослов'я в Абердинському університеті та працював професором біблійної критики та екзегетики Райленда в Манчестерському університеті. Він написав понад 40 книг і працював редактором квартальних видань «The Evangelical» та «Palestine Exploration». Брюс зазначив: «Варіанти читання, щодо яких у критиків текстів Нового Заповіту залишаються будь-які сумніви, **не зачіпають жодних істотних питань історичних фактів або християнської віри та практики**»[24]. Він також заявив:

> З огляду на неминуче накопичення таких помилок протягом багатьох століть, можна було б вважати, що оригінальні тексти документів Нового Заповіту неможливо відновити. Деякі автори і справді наполягають на ймовірності цього до такої міри, що іноді виникає підозра, що вони були б раді, якби це було так. **Але вони помиляються**. У світі немає жодного твору стародавньої літератури, який би мав таке багатство якісних текстових підтверджень, як Новий Заповіт[25].

Брюс далі стверджував:

> Треба було б сказати ще щось, і сказати з наголосом. Ми обговорювали різні типи текстів та порівнювали їхні претензії на те, щоб вважатися найкращими представниками оригінальних текстів Нового Заповіту. **Але між цими типами немає великих розбіжностей, які могли б вплинути на обов'язок Церкви бути свідком і охоронцем Святого Письма**… Якщо варіантів читання так багато, то це тому, що так багато свідків. Але всі свідки та всі типи, які вони представляють, **узгоджуються щодо кожного аспекту християнської віри та практики**[26].

Брюс Мецгер (1914–2007) також був знавцем грецької мови, Нового Заповіту та критики тексту Нового Заповіту, і протягом 46 років працював професором Прінстонської теологічної семінарії. Видатний біблеїст Реймонд Браун описав його як «імовірно, найвидатнішого текстолога Америки»[27]. Мецгер був визнаним авторитетом з грецького тексту Нового Заповіту. Він був членом правління Американського біблійного товариства, рушійною силою випуску Об'єднаними біблійними товариствами низки грецьких текстів і головою Біблійного комітету, який працював над Новим переглянутим стандартним перекладом Біблії (NRSV). Він вважається одним із найвпливовіших дослідників Нового Заповіту XX століття. Стосовно стародавніх версій текстів Мецгер заявив:

> …навіть якби у нас сьогодні не було грецьких рукописів, ми могли б фактично відтворити зміст Нового Заповіту, об'єднавши інформацію з цих порівняно ранніх перекладів. На додаток до цього, навіть якби ми втратили всі грецькі рукописи та ранні переклади, ми все

одно змогли б відтворити зміст Нового Заповіту з безлічі цитат у коментарях, проповідях, листах тощо отців ранньої церкви[28].

Брук Фосс Весткотт (1825–1901) був британським біблеїстом і богословом, служив єпископом Дарема і професором богослов'я в університеті Кембриджа. Його колега **Фентон Джон Ентоні Хорт** (1828–1892) був ірландським богословом і працював професором в університеті Кембриджу. Разом вони створили в 1881 році широко визнаний грецький текст «Новий Заповіт грецькою мовою оригіналу». Вони й досі вважаються відомими критиками тексту. Вони прямо стверджували:

> Стосовно великої частини слів Нового Заповіту… немає жодних змін чи інших підстав для сумніву... Кількість варіацій, які в будь-якому сенсі можна назвати суттєвими, становить лише невелику частку від усієї кількості залишкових варіацій, і **навряд чи може становити більше тисячної частини всього тексту**. Оскільки є підстави підозрювати, що переважає перебільшене враження щодо можливого спотворення тексту Нового Заповіту… **ми хочемо заздалегідь чітко дати зрозуміти, яка частина Нового Заповіту не потребує праці текстуального критика**[29].

Ці незрівнянні вчені також рішуче заявили: «З огляду на різноманітність і повноту основоположних доказів, **текст Нового Заповіту стоїть абсолютно й неприступно самотньо** серед стародавніх прозових творів»[30]. І додають: «Книги Нового Заповіту, які збереглися в наявних документах, безсумнівно, у кожному важливому відношенні промовляють до нас мовою, ідентичною тій, якою вони промовляли до тих, кому вони були спочатку написані»[31].

Бенджамін Ворфілд (1851–1921) був професором богослов'я в Прінстонській семінарії з 1887 по 1921 роки. Його вважають останнім із так званих «великих прінстонських богословів». У своєму «Вступі до критики тексту Нового Заповіту» Ворфілд проникливо зазначив:

> За Божим провидінням у кожну епоху для Його Церкви було збережено належно точний текст Святого Письма, так що Новий Заповіт є неперевершеним серед стародавніх писань не тільки за чистотою тексту, який фактично передавався та використовувався, але й за великою кількістю свідчень, які дійшли до нас для критичного аналізу його порівняно рідкісних недоліків… Іншими словами, значна частина Нового Заповіту була передана нам **без будь-яких або майже без змін**[32].

Річард Бентлі (1662–1742) був англійським класицистом, критиком і теологом, який працював магістром Трініті-коледжу в Кембриджі та був першим англійцем серед великих героїв класичних дисциплін. Він був добре відомий своїми досягненнями в галузі літературної та текстуальної критики, і його навіть називали «засновником історичної філології» та творцем англійської школи еллінізму. Ось як він прокоментував цілісність тексту Нового Заповіту:

> Справжній текст священних авторів тепер не міститься в жодному окремому рукописі чи виданні (оскільки оригінали були так давно втрачені), а розсіяний у всіх них. **Насправді він дуже точно представлений навіть у найгіршому зі збережених рукописів; і жодний постулат віри чи моральна заповідь не спотворені й не втрачені в них**[33].

Марвін Вінсент (1834–1922) закінчив Колумбійський університет і став професором екзегетики та критики Нового Заповіту в Теологічній семінарії Союзу в Нью-Йорку наприкінці XIX століття. Він найбільш відомий своїм аналізом грецьких слів Нового Заповіту в його «Дослідженні слів у Новому Заповіті». Щодо цілісності тексту Нового Заповіту він зазначив:

> Величезна кількість варіацій не дає відданому читачеві Нового Заповіту приводу для тривоги. Це закономірний результат великої кількості документальних джерел. Дуже незначна частка варіацій істотно впливає на зміст, набагато менша частка є справді важливою, і **жодна варіація не впливає на символ віри чи будь-яку моральну заповідь**[34].

Сер Фредерік Джордж Кеньйон (1863–1952) був шанованим, видатним британським палеографом, біблеїстом і класицистом, який обіймав ряд посад у Британському музеї. Він був президентом Британської академії з 1917 по 1921 рік і президентом Британської школи

археології в Єрусалимі. Усе своє життя він вивчав Біблію як історичний текст. У своїй майстерній праці «Наша Біблія та стародавні рукописи» Кеньйон стверджував:

> Одне застереження… необхідно підкреслити наостанок. **Жодна основоположна доктрина християнської віри не спирається на спірне прочитання тексту**. Постійні заяви про помилки та розбіжності у читанні… можуть викликати сумніви щодо суті та фразеології Біблії. **Не можна більш рішуче стверджувати, що суть тексту Біблії є достовірною**. Особливо це стосується тексту Нового Заповіту. Кількість рукописів Нового Заповіту, його ранніх перекладів і цитат із нього у творах найдавніших авторів Церкви є настільки великою, що практично можна бути певними, що **правдиве прочитання кожного сумнівного уривка збережено в тому чи іншому з цих стародавніх авторитетних джерел**. Цього не можна сказати про жодну іншу давню книгу у світі[35].

У своєму монументальному творі «Біблія та археологія» Кеньйон далі зазначив:

> Отже, проміжок між датами написання оригінальних творів і найдавнішими збереженими копіями стає настільки малим, що ним фактично можна знехтувати, і таким чином остання підстава для будь-яких сумнівів у тому, що **Святе Письмо дійшло до нас у тому вигляді, в якому воно було написане**, тепер усунена. **Як автентичність, так і загальну цілісність книг Нового Заповіту можна вважати остаточно встановленими**[36].

Дійсно, «християнин може взяти в руки повну Біблію і без вагань сказати, що він тримає в руках істинне Слово Боже, вірно передане з покоління в покоління протягом багатьох століть»[37].

Семюел Девідсон (1806–1898) був ірландським біблеїстом, професором біблійної критики в Королівському коледжі Белфаста та Ланкаширському незалежному коледжі в Манчестері. Він написав багато книг, присвячених біблійним текстам. Девідсон зробив наступний висновок стосовно роботи критиків текстів:

> Результатом цього було **встановлення справжності тексту Нового Заповіту в усіх важливих деталях**. Жодних нових доктрин не було виявлено з його допомогою; і жодні історичні факти не були витягнуті із забуття. **Усі доктрини та обов'язки християнства залишаються незмінними**… У натхненних записах немає жодного суттєвого викривлення… Протягом багатьох століть **текст Писання було збережено** дуже ретельно… Підкріплені плодами критики, ми цілком можемо сказати, що **Святе Письмо залишається, по суті, таким самим, як і коли воно було написане самими авторами**[38].

Фредерік Х. А. Скрівенер (1813–1891) був видатним і важливим критиком текстів Нового Заповіту XIX століття. Після закінчення Трініті-коледжу в Кембриджі він викладав класичні дисципліни в кількох школах південної Англії. Завдяки своєму досвіду в критиці текстів, він служив членом Комітету з перегляду англійського перекладу Нового Заповіту (Переглянута версія), редагував Кодекс Безі (Codex Bezae Cantabrigiensis) і кілька видань грецького Нового Заповіту, зіставив тексти Синайського Кодексу та латинського перекладу Textus Receptus і першим відрізнив текст Textus Receptus від візантійського тексту. У своєму «Простому вступі до критики Нового Заповіту» Скрівенер визнав:

> Одна велика істина визнається всіма – майже повна свобода Святого Письма від неприкритої підозри в умисному спотворенні; абсолютна ідентичність свідчення кожної відомої копії стосовно доктрини та духу, як і основного змісту кожного аргументу та кожної оповіді в усьому об'ємі Натхнення… **Так Боже Провидіння зберегло від шкоди скарб Його написаного слова**, наскільки це було необхідно для спокійної впевненості Його Церкви та народу[39].

Дж. В. Макгарві (1829–1911) був священиком, письменником, педагогом і біблеїстом. Протягом 46 років він викладав у Біблійному коледжі в Лексінгтоні, штат Кентуккі, обіймаючи посаду його президента з 1895 по 1911 рік. Він резюмував тезу: «Уся авторитетність і цінність, притаманна цим книгам, коли вони були вперше написані, залишаються і дотепер»[40].

Еліас Будіно (1740–1821) був видатним батьком-засновником Америки. Він працював у Континентальному конгресі у 1778–1779 та 1781–1784 роках, очолював його в 1782–1783 роках і був очільником-засновником Американського біблійного товариства. У своєму спростуванні

«Віку розуму» Томаса Пейна Будіно пояснив: «Факти, на яких заснована християнська релігія, надають сильніші докази, ніж будь-які факти на такій відстані в часі; і щоб **можна було довести** з більшою силою, що **книги, які доносять їх до нас, є незіпсованими та автентичними**, порівняно з будь-якими іншими писаннями такої ж давнини»[41]. Переважна більшість засновників розділяли погляд Будіно на чистоту тексту Нового Заповіту.

Ці видатні, добре освічені, компетентні фахівці, які не мають собі рівних, чий досвід у галузі текстової критики є неперевершеним, надзвичайно експертні та точні у своїй оцінці достовірності, цілісності та автентичності біблійного тексту. Чесно кажучи, Бог знав, що оригінальні писання (автографи) не можна буде зберегти, і що Його Слово має передаватися крізь століття через копії. Для того щоб Боже Слово було адекватно передано ненатхненними, недосконалими переписувачами, процес передачі був достатньо гнучким. Дійсно, оригінальний текст Нового Заповіту був ретельно та достатньо підтверджений.

ПРИЧИНА №2: ПРОЦЕС ПЕРЕКЛАДУ ПРАЦЮЄ

Бог також знав, що переважна більшість людей не зможе вивчити грецьку чи іврит. Він знав, що Його Слово потрібно буде читати **в перекладі** мовою простих людей. І для того щоб це Слово було адекватно передане ненатхненними, недосконалими перекладачами, процес перекладу також був достатньо гнучким. Хоча деякі англійські переклади цілком можуть просувати теологічні погляди тієї чи іншої конфесії, загалом більшість перекладів не відрізняються в **суттєвій** передачі тексту. Більшість англійських перекладів передають такі основні моменти: 1) що потрібно робити, щоб спастися, і 2) що потрібно робити, щоб залишатися спасенними. Якими б недосконалими не були наявні переклади, більшість із них все одно передає цю основну інформацію. Цей факт підтверджується тим, що Ісус і апостоли активно використовували Септуагінту, грецький переклад єврейського тексту, який був популярним у Палестині першого століття. Вважається, що цей переклад був зроблений 72 єврейськими рабинами, які були запрошені до Олександрії приблизно за два з половиною століття до нашої ери. Хоча біблеїсти вважають цей переклад недосконалим, більшість прямих цитат зі Старого Заповіту в Новому Заповіті взяті саме з Септуагінти. Отже, Біблія непрямо схвалює використання недосконалих, рукотворних перекладів, і це слугує додатковим доказом того, що Боже Слово належним чином передавалося крізь століття через переклади.

Протягом багатьох років було опубліковано безліч книг, які обговорюють принципи перекладу Біблії[42]. Усі людські мови мають спільну різноманітність мовних особливостей, які можна належним чином використовувати для передачі сенсу Божого послання. Організація Об'єднаних Націй є незаперечним свідченням того факту, що послання можна передати з однієї мови на іншу. Дійсно, по всьому світу пізні повідомлення щодня ефективно перекладаються різними мовами. Подібним чином і значення слів, граматика та синтаксис біблійних (батьківських) мов – івриту, арамейської та грецької – були значною мірою перенесені в англійські переклади Біблії. Навіть якщо англійські переклади й відрізняються один від одного в тому чи іншому уривку, подальше і глибше їх вивчення дасть змогу з'ясувати їхнє передбачуване значення. Як і у випадку з передачею грецького тексту, процес перекладу надає можливості побачити більше ніж одне можливе значення. В кінцевому підсумку можна з упевненістю сказати, що Боже послання було належним чином перенесено з оригінальних біблійних мов на англійську.

ПРИЧИНА №3: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕКСТІВ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ

Усі мови постійно змінюються, тому нові переклади неминучі й необхідні. Але хоча достовірність грецького тексту і була доведена, і ми знаємо, що переклад можна зробити достатньо точно, звідки ми знаємо, що сьогодні ми маємо те саме Боже Слово, адже протягом кількох століть ці переклади були зроблені багатьма різними людьми? Ми можемо бути впевнені в цьому, тому що історія англійських перекладів також була простежена та перевірена. Ми знаємо, що єврейські та грецькі тексти були перекладені латиною ще доволі рано, а згодом, в XIV столітті, їх почали перекладати англійською. «Зал слави» великих перекладачів Біблії для

англомовного світу **підтверджує перенесення Божого Слова від того часу до сьогодення**: Джон Вікліф, Вільям Тіндейл, Майлз Ковердейл, Джон Роджерс (Біблія Матвія), Річард Тавернер, Велика Біблія, Женевська Біблія, Метью Паркер (Біблія Єпископа), Біблія короля Якова (KJV, 1611), Англійська переглянута версія (ERV, 1888) та її американський аналог, Американська стандартна версія (ASV, 1901), а також безліч англійських перекладів, які з'явилися в XX і XXI століттях[43]. Ми знаємо, що текст Біблії не було спотворено, тому що ми маємо англійські переклади, створені протягом століть, які дозволяють нам досліджувати та перевіряти текст Біблії. Та навіть якби ми й не знали історії перекладів Біблії англійською, ми могли б узяти підтверджений грецький текст і зробити абсолютно новий переклад англійською (або будь-якою) мовою.

ВИСНОВОК

Докази наявні, і вони є вирішальними. Поширені зараз копії Біблії суттєво не відрізняються від оригіналу. Ті, хто відкидає божественний авторитет Біблії, очевидно роблять це з інших причин, ніж з їх спроможності знати, що Бог хотів повідомити людському роду.

Усі люди можуть пізнати правду і бути спасенними. Усі можуть знати, що Бог існує і що Біблія є Його Словом. Усі можуть знати, що християнство є єдиною істинною релігією і що всі повинні підкорятися євангелію Христа, щоб отримати прощення гріхів і спасіння. Усі можуть знати, що ми повинні вести християнський спосіб життя, правильно поклоняючись Богові та залишаючись вірними Йому кожен день свого життя.

КІНЦЕВІ ПРИМІТКИ

1. Ray Summers (1951), *Worthy Is The Lamb* (Nashville: Broadman), стор. 5.
2. Див. Dave Miller (2019), *Baptism & the Greek Made Simple* (Montgomery, AL: Apologetics Press).
3. Augustine, *Christian Doctrine*, 2:28, http://faculty.georgetown.edu/jod/augustine/ddc2.html.
4. Justin Martyr, *First Apology*, розділ 22.
5. Tertullian, *Apology*, розділ 21.
6. "Osiris" (1997), *Encyclopaedia Britannica* (London: Encyclopaedia Britannica) 8:1026-1027.
7. Clarence Darrow and Wallace Rice (1929), *Infidels and Heretics: An Agnostic's Anthology* (Boston, MA: Stratford), стор. 146.
8. Edward Wilson (1978), *On Human Nature* (Cambridge, MA: Harvard University Press), стор. 167.
9. Там само, стор. 170.
10. R.C. Trench (no date), *Christ the Desire of All Nations; or the Unconscious Prophecies of Heathendom* (Searcy, AR: Bales Publications), стор. 177.
11. Там само, стор. 149.
12. Там само, стор. 135.
13. Norman Geisler (1976), *Christian Apologetics* (Grand Rapids, MI: Baker Book House), стор. 344.
14. James Bales (no date), *The Originality of Christ* (Searcy, AR: видано автором), стор. 21.
15. Summers, стор. 174-175; Henry Swete (1911), *Commentary on Revelation* (Grand Rapids, MI: Kregel, 1977 reprint), стор. 161.
16. Там само.
17. Homer Hailey (1979), *Revelation* (Grand Rapids, MI: Baker), стор. 294-295; Summers, стор. 178-179; William Barclay (1960), *The Revelation of John* (Philadelphia, PA: Westminster), 2:127-128.
18. William Arndt and F.W. Gingrich (1957), *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (Chicago, IL: University of Chicago Press), стор. 814.
19. Стор. 99.
20. Там само.
21. Henry Swete (1911), *Commentary on Revelation* (Grand Rapids, MI: Kregel, 1977 reprint), стор. xxxi, civ-cv.
22. Summers, стор. 23.
23. Bruce Metzger (1968), *The Text of the New Testament* (New York: Oxford University Press), стор. 86.
24. F.F. Bruce (1975 reprint), *The New Testament Documents: Are They Reliable?* (Grand Rapids, MI: Eerdmans), стор. 19-20.
25. F.F. Bruce (1963), *The Books and the Parchments* (Westwood, NJ: Fleming H. Revell), стор. 178.
26. Там само, стор. 189.
27. За цитатою в Bart Ehrman and Michael Holmes (1995), *The Text of the New Testament in Contemporary Research* (Grand Rapids, MI: Eerdmans), стор. xi.
28. За цитатою в Lee Strobel (1998), *The Case for Christ* (Grand Rapids, MI: Zondervan), стор. 59.
29. B.F. Westcott and F.J.A. Hort (1882), *The New Testament in the Original Greek* (New York: Harper & Brothers), стор. 2-3.
30. Там само, стор. 278.
31. Там само, стор. 284.
32. Benjamin Warfield (1886), *An Introduction to the Textual Criticism of the New Testament* (London: Hodder & Stoughton), стор. 12-14.
33. Richard Bentley (1725), *Remarks Upon a Late Discourse of Free Thinking* (Cambridge: Cornelius Crownfield), стор. 68-69.
34. Marvin Vincent (1899), *A History of the Textual Criticism of the New Testament* (New York: MacMillan), стор. 7.
35. Sir Frederic Kenyon (1895), *Our Bible and the Ancient Manuscripts* (London: Eyre and Spottiswoode), стор. 10-11.
36. Sir Frederic Kenyon (1940), *The Bible and Archaeology* (New York: Harper & Row), стор. 288-289.
37. Kenyon (1895), стор. 10-11.
38. Samuel Davidson (1853), *A Treatise on Biblical Criticism* (Boston: Gould & Lincoln), 2:147.
39. F.H.A. Scrivener (1861), *A Plain Introduction to the Criticism of the New Testament* (Cambridge: Deighton, Bell, & Co.), стор. 6-7.
40. J.W. McGarvey (1974 reprint), *Evidences of Christianity* (Nashville, TN: Gospel Advocate), стор. 17.

41. Elias Boudinot (1801), *The Age of Revelation* (Philadelphia, PA: Asbury Dickins), http://www.google.com/books?id=XpcPAAAAIAAJ, стор. 239.
42. John Beekman and John Callow (1974), *Translating the Word of God* (Grand Rapids, MI: Zondervan); Eugene Nida (1964), *Toward a Science of Translating* (Leiden: E.J. Brill); Leland Ryken (2009), *Understanding English Bible Translations* (Wheaton, IL: Crossway); Frederick Grant (1961), *Translating the Bible* (New York: Seabury Press).
43. Jack Lewis (1991), *The English Bible from KJV to NIV* (Grand Rapids, MI: Baker), second edition.